

# Kultur- og samfundsfaggruppen, hf

## Vejledning

Undervisningsministeriet  
Styrelsen for Undervisning og Kvalitet  
Gymnasiekontoret, marts 2019

*Vejledningen præciserer, kommenterer, uddyber og giver anbefalinger vedrørende udvalgte dele af læreplanens tekst, men indfører ikke nye bindende krav.*

*Citater fra læreplanen er anført i kursiv.*

Følgende er tilføjet i vejledningen i marts 2019:

- *Fagligt mål om kritisk brug af materialer: Eleverne lærer om, hvordan politisk misinformation og fordrejede forklaringer spredes, og hvordan man kan forsøge at spotte det.*
- *Samfundsfag, metode: Eleverne lærer om samspillet mellem kvalitative og kvantitative data.*
- *Prøverne: Man skal forud for den interne prøves start sikre, at eleverne tillige i alle tre fag er forberedte på den efterfølgende enkeltfaglige prøve. Der kan mellem den interne og den eksterne prøve afholdes generel eksamensvejledning ligesom elevernes eksamensforberedelse til den enkeltfaglige prøve kan understøttes vha. en læseplan eller lignende.*
- *Den interne prøve: Skolen sikrer, at det afleverede produkt lever op til læreplanens krav. Hvis ikke det er tilfældet, skal eleven straks udbedre sit produkt, så betingelserne for at gå til prøven jf. eksamensbekendtgørelsens § 7 stk. 1 er opfyldt.*
- *Censors rolle ved den interne prøve: Den interne censors rolle ved prøven følger eksamensbekendtgørelsens § 29, herunder at vedkommende skal medvirke til og påse, at prøverne gennemføres i overensstemmelse med de gældende regler.*
- *Om opgaverne til den enkeltfaglige prøve i historie: Der må som udgangspunkt ikke være helt eller delvist sammenfald i de forskellige opgavers bilagsmateriale.*
- *Om opgaverne til de enkeltfaglige prøver i religion og samfundsfag: Der må ikke være helt eller delvist sammenfald i de forskellige opgavers bilagsmateriale.*

# Indholdsfortegnelse

<b>1. Identitet og formål .....</b>	<b>3</b>
1.1. Identitet .....	3
1.2. Formål.....	3
<b>2. Faglige mål og fagligt indhold.....</b>	<b>4</b>
2.1. Faglige mål .....	5
2.2. Fagligt indhold .....	13
2.2.1. Historie .....	13
2.2.2. Religion.....	16
2.2.3. Samfundsfag .....	18
2.4. Omfang .....	21
<b>3. Tilrettelæggelse .....</b>	<b>22</b>
3.1. Didaktiske principper .....	22
3.2. Arbejdsformer .....	25
3.3. It .....	27
3.4. Samspil med andre fag .....	28
<b>4. Evaluering .....</b>	<b>30</b>
4.1. Løbende evaluering .....	30
4.2. Prøveform.....	30
4.2.1. Intern flerfaglig prøve.....	31
4.2.2. Prøveform i historie B .....	33
4.2.3. Prøveform i religion C .....	34
4.2.4. Prøveform i samfundsfag C .....	37
4.3. Bedømmelseskriterier.....	39

# 1. Identitet og formål

## 1.1. Identitet

*Faggruppen består af fagene historie B, religion C og samfundsfag C. Faggruppen giver grundlæggende indsigt i spillet mellem den historiske, samfundsmæssige og kulturelle udvikling lokalt, nationalt og globalt, både hvad angår tilværelsestolkning, de grundlæggende livsvilkår samt individers udfoldelses- og handlemuligheder.*

## 1.2. Formål

*Undervisningen skal udvikle elevernes almindelse og selv- og omverdensforståelse og derigennem bidrage til at skabe et fagligt fundament for selvstændig stillingtagen og aktiv deltagelse i et moderne, flerkulturelt og demokratisk samfund.*

*Eleverne skal opnå viden om og forståelse af væsentlige elementer i den historiske udvikling, det moderne samfunds kompleksitet og dynamik, forskellige religioner, kulturelle værdier og livsanskuelser.*

*Den indsigt og helhedsforståelse, som eleverne opnår i arbejdet med flerfaglige og enkeltfaglige problemstillinger og ved anvendelsen af fagenes viden, kundskaber, begreber og metoder, giver forståelse af sammenhængen mellem fagene i faggruppen og bidrager til at styrke elevernes studiekompetence.*

*Faggruppen skal medvirke til, at eleverne får forståelse af egne handlemuligheder og fremtidsperspektiver, og understøtte elevernes arbejde med at udvikle løsningsforslag i forhold til almene og praksisorienterede virkelighedsnære problemstillinger. Eleverne skal tillige opnå viden om faggruppens professionsrettede perspektiver.*

Kultur- og samfundsfagsgruppen (KS) med fagene historie, religion, samfundsfag er karakteriseret ved, at der arbejdes med virkelighedsnære enkeltfaglige og flerfaglige problemstillinger, som belyses i undervisningen i de tre fag. I undervisningen stifter eleverne bekendtskab med de enkelte fags grundlæggende viden, begreber og metoder.

Der er således tale om tre fag, som i dele af undervisningen skal indgå i et tæt samarbejde, og det er vigtigt at understrege, at de faglige mål fokuserer på, at eleverne i undervisningen skal lære, hvad de forskellige fag kan bidrage med, og på hvilke måder de supplerer og adskiller sig fra hinanden.

Eleverne opnår her forståelse for, hvordan fagene er relevante i forhold til deres virkelighed. Det er her oplagt at lade historie arbejde med sætte en given problemstilling ind i en historisk kontekst, men historie kan også bruges mere nutidigt ved at undersøge, hvordan historie bruges. Det kan eksempelvis i et erindringspolitisk perspektiv være historiekanoenen i folkeskolen, indfødsretsprøven eller når kritik af samarbejdspolitikken under Anden Verdenskrig bruges til at fremme dansk udenrigspolitisk aktivisme i dag.

Med *aktiv deltagelse* menes både, at eleverne lærer om demokrati og forskellige former for politisk deltagelse, og at eleverne lærer at deltage i en demokratisk debat i og uden for skolen ud fra kriterier for en god demokratisk samtale.

Når eleverne skal *udvikle løsningsforslag i forhold til almene og praksisorienterede virkelighedsnære problemstillinger*, vil det være oplagt at tage udgangspunkt i aktuelle samfundsforskeligheder, der belyses og forklares i dybden ved brug af fagene. At udvikle løsningsforslag

lægger op til, at eleverne arbejder innovativt. Med innovativt forventes der ikke, at eleverne udtænker nye teorier og modeller, men at eleverne kan forholde sig kritisk til en eksisterende tilgang til et problem og spørge om man kan gøre noget andet og bedre, end det man hidtil har gjort. Det kan eksempelvis være, hvordan civilsamfundet kan mobiliseres med henblik på at løse sociale velfærdsopgaver med henblik på at aflaste et presset velfærdssystem i fremtiden. Eller om staten skal støtte og fremme en moderat udgave af islam såsom euroislam som led i bekæmpelse af radikaliserings.

*Fagernes professionsrettede perspektiver* inddrages ved at anvende viden, teori og metode fra fagene til at belyse virkelighedsnære problemstillinger, som knytter sig til relevante professioner i det omgivende samfund. Det kan eksempelvis ske ved virksomhedsbesøg, foredrag, arbejde med professionsrettede cases eller praktik. Det kan være professioner som pædagog, socialrådgiver, lærer, kommunikationsmedarbejder, markedsføringsøkonom o.l. Eleverne møder her fagene fra KS-faggruppen anvendt i praksis og får derved mulighed for at reflektere over egne uddannelses- og karrierevalg.

Eksempler på almene og praksisorienterede virkelighedsnære problemstillinger kunne eksempelvis være:

Hvilke forhold udfordrer den universelle velfærdsstat i Danmark?

Der er i fremtiden behov for at øge arbejdsstyrken til at forsørge et stigende antal ældre. Hvordan kan fagene medvirke til at beskrive og forklare udfordringer ved integration af flygtninge og indvandrere på arbejdsmarkedet, og hvad kan der gøres for at øge beskæftigelsen for denne gruppe?

Hvordan kan radikaliserings og dannelse af modborgerskab modvirkes?

Ikke at føle sig som en del af samfundet kan medvirke til radikaliserings. Hvordan kan fagene bruges til at belyse og diskutere, om et nationalt narrativ, der i større grad inkluderer kulturel mangfoldighed, er en løsning til at forhindre følelsen af udenforskab hos marginaliserede grupper?

Hvorfor blev blasfemiparagraffen afskaffet?

Blasfemiparagraffen blev afskaffet i 2017. Hvordan kan fagene medvirke til at forklare, hvorfor et flertal ønskede at afskaffe denne lov, og hvorfor noget anses for blasfemisk?

Hvordan fremmes gensidig forståelse, når man som dansker møder andre kulturer i andre lande? Hvordan kan fagene bidrage til en forståelse af værdier og normer i andre landes kulturer, således at man som dansker i et andet land undgår at skabe unødige konflikter?

## **2. Faglige mål og fagligt indhold**

De faglige mål er de overordnede retningslinjer for og krav til undervisningen. De er samtidig bedømmelseskriterierne til de mundtlige prøver, hvorfor målene er styrende i forhold til undervisningens indhold. Det betyder, at der kan være faglige mål som nødvendiggør et indhold, der ikke specifikt er formuleret i kernestoffet.

Målene afspejler en progression, således at eleverne bliver i stand til at redegøre, analysere/undersøge, diskutere og perspektivere. Hvert mål udgør ikke nødvendigvis ét taksonomisk niveau; der kan godt være flere taksonomiske niveauer inden for samme mål.

Hf har en selvstændig *professionsrettet* profil jf. Lov om de gymnasiale uddannelser (L 58) § 6. Det betyder, at der i KS skal arbejdes med autentiske og konkrete problemstillinger, herunder problemstillinger indenfor professionsområder, hvor viden og metoder fra fagene bidrager til løsning af de virkelighedsnære problemer. Det er et mål, at eleverne anvender fagernes metoder til at gennemføre empiriske undersøgelser af deres omverden f.eks. i lokalområdet.

Eleverne lever i en kompleks verden, hvor identitetsdannelse og tilhørsforhold ikke er givne størrelser. Det er derfor en gennemgående tråd i de faglige mål, at den faglige viden skal kunne anvendes til at udvikle elevernes identitet, omverdensforståelse og selvstændige stillingtagen med henblik på at de kan blive aktive, demokratiske medborgere. Dette inkluderer en forståelse for, hvordan også andres meninger, holdninger og opfattelser er baseret på kulturelle normer og værdier, bestemte fortolkninger af fortidige forhold, deres primære og sekundære socialisering osv.

## **2.1. Faglige mål**

### *Indhold*

*Eleverne skal kunne:*

- *anvende og kombinere viden, kundskaber og metoder fra fagene i faggruppen til at opnå indsigt i historiske, samfundsmæssige og kulturelle sammenhænge i Danmark og andre lande*

Det er et mål, at eleverne bliver i stand til at bruge og kombinere viden fra de tre fag til at opnå indsigt i komplekse problemstillinger af både historisk, kulturel og samfundsmæssig art. Dette gælder problemstillinger relateret til Danmark såvel som andre lande. Derved bidrager undervisningen til at udvikle elevernes omverdensforståelse og i kombination med de metodiske mål opøves selvstændig stillingtagen baseret på viden, indsigt og kritisk analytisk tilgang.

Der kan med fordel arbejdes med et geografisk områdestudie som et af de flerfaglige forløb, hvor fagenes kernestof anvendes i forhold til et andet land og med fokus på det globale. Dette åbner for relevante perspektiveringer som kan medvirke til at udvikle elevernes globale dannelse. Der kan eksempelvis arbejdes med:

Indvandrerdebatten – assimilation, integration eller segregation?

Flerfaglig problemformulering: Hvorfor er det tilsyneladende så svært med en vellykket integration i Danmark?

De tre fag bidrager til besvarelsen af denne flerfaglige problemformulering ved f.eks. at arbejde med følgende problemstillinger:

- Hvordan har integrationen og kulturmødet udviklet sig i Danmark?
- Hvilke årsager er der til denne udvikling?

- Hvilke forskellige muligheder er der for en fremtidig integration?

I forløbet indgår følgende overvejelser:

- a. Hvilke vinkler på problemstillingen kan de tre fag belyse?
- b. Hvilket samlet billede af problemstillingen kan de tre fag i fællesskab tegne?
- c. Hvilke ligheder og forskelle er der i fagenes tilgang til temaet? Hvorledes perspektiverer de tre fag hinanden?

Eller:

Kina – trussel eller mulighed?

Flerfaglig problemformulering: Hvorfor ser det 21. århundrede ud til at blive Kinas?

De tre fag bidrager til besvarelsen af denne flerfaglige problemformulering ved f.eks. at arbejde med følgende problemstillinger:

- Hvordan har Kina udviklet sig økonomisk, politisk og socialt fra det sidste kejserdynasti til nu?
- Hvilken betydning har fortidens religiøse og kulturelle strømninger for forståelsen af det moderne Kina og nutidens kinesere?
- Er Kina en økonomisk og politisk trussel eller mulighed for Danmark og den vestlige verden

– *formulere, forklare, undersøge og diskutere flerfaglige og enkeltfaglige problemstillinger ved anvendelse af begreber og viden fra fagenes kernestof*

Eleverne opnår gennem undervisningen og arbejdet i fagene kompetencer til, at bruge viden og begreber fra fagene i forbindelse med belystningen af både enkelt- og flerfaglige problemstillinger. De trænes samtidig i selv at opstille relevante problemstillinger på baggrund af forskelligartet materiale. Fagene i faggruppen arbejder med både enkeltfaglige og flerfaglige problemstillinger, og i arbejdet med de sidste udvikler eleverne tillige en forståelse af forskelle og ligheder mellem de tre fag.

– *forklare på hvilken måde fagene kan bidrage til at øge forståelsen af virkelighedsnære problemstillinger, herunder professionsrettede problemstillinger*

Undervisningen i KS er bygget op omkring et problemorienteret fokus, hvor der tages afsæt i virkelighedsnære problemstillinger. Herved bliver undervisningen mere praksisorienteret, og eleverne får i højere grad en fornemmelse for, at fagene kan anvendes direkte til at forstå en problemstilling med relevans for eleverne og deres mulige fremtidige uddannelse og erhverv.

Et eksempel på en virkelighedsnær problemstilling kunne i et forløb om kulturmøder være: Hvordan sikrer vi i vores kommune en bedre integration af flygtninge? Her vil eleverne opleve, at viden inden for de tre fag på forskellig vis bidrager til en øget forståelse for emnet. Arbejdet med virkelighedsnære problemstillinger kan både være med henblik på at besvare problemstillingen vha. de tre fag, men der kan ligeledes arbejdes mere innovativt, eksempelvis i forhold til at udarbejde et forslag til, hvordan integrationen kan forbedres.

Det er vigtigt, at eleverne ikke alene anvender fagenes viden, begreber og metoder, men også at de bliver bevidste om, hvordan fagene bidrager til at øge en forståelse. Kravet i det faglige mål om, at eleverne skal kunne *forklare på hvilken måde...* gør, at undervisningen med fordel kan tilrettelægges således, at der løbende reflekteres over, hvordan fagenes viden, begreber og metoder har været anvendt.

I arbejdet med virkelighedsnære problemstillinger er det ligeledes et krav, at der skal arbejdes med *professionsrettede problemstillinger*. Her er det vigtigt, at eleverne får en forståelse af, hvordan fagenes viden og metoder i varierende omfang indgår i forskellige professioner, og kan bidrage til at belyse problemstillinger knyttet til de forskellige professioner. Fagene i KS bidrager til en større forståelse af kulturelle og sociale forskelle og deres historiske baggrund. Denne forståelse kan anvendes af forskellige professioner i deres møde med konkrete kulturelle og sociale forskelle i deres virke. Det kan f.eks. gælde for professionsområder som pædagog, lærer og socialrådgiver. Pædagogen og læreren skal håndtere kulturforskelle i henholdsvis daginstitutionen og skolen, og socialrådgiveren i en kommune kan have som opgave at integrere flygtninge med meget forskellige kulturelle og sociale baggrunde. Forståelse af kulturelle og sociale forskelle kan også anvendes i forbindelse med kommunikation med forskellige kulturelle og sociale grupper og kan dermed anvendes af professioner som kommunikationsmedarbejder og markedsføringsøkonom. Kommunikationsmedarbejderen og markedsføringsøkonomen skal henholdsvis udforme budskaber og afsætte produkter til målgrupper med forskellige kulturelle og sociale baggrunde. Autentiske og konkrete problemstillinger fra forskellige professionsområder inddrages, og fagene og faggruppen bidrager til forståelse og håndtering af problemstillingerne.

I forhold til et tema om kulturmøder og integration kunne man tillige eksempelvis se på de forskellige erhverv (politi, socialrådgivere, pædagoger, lærere, m.v.), der indgår i den særlige antiradikaliseringssindsats kaldet 'Aarhus-modellen', og hvordan viden fra de tre fag er anvendelig her.

I forhold til professionsrettede problemstillinger er der mulighed for på forskellige vis at inddrage relevante professioner i undervisningen, eksempelvis gennem tekst, film, interviews, foredrag, gæstelærer, virksomhedsbesøg eller praktik. Også her er det vigtigt i undervisningen at tænke elevernes refleksion over fagenes anvendelse ind, så eleverne både får en forståelse for forskellige professioner og kan forklare, hvordan de tre fag på forskellig vis anvendes.

- *redegøre for forskellige livsanskuelser, religioner og politiske grundholdninger samt analysere deres betydning i en historisk og aktuel sammenhæng*

Eleverne lever i et demokratisk, flerkulturelt samfund med forskellige livsholdninger, og samtidig præsenteres de dagligt for anderledes måder at anskue tilværelsen på – religiøst, politisk, materielt.

Eleverne lærer at kunne redegøre for forskellige livsopfattelser, og hvorledes religiøse og politiske grundholdninger har medvirket til at definere livsholdninger i fortid og nutid.

Hvis eleverne eksempelvis arbejder med forestillinger om, hvordan det gode samfund indrettes, lærer de at præsentere opfattelser af, hvordan man til forskellige tider har opfattet, hvad et godt samfund indebar, samt hvilke grundholdninger der ligger bag disse opfattel-

ser. Derved udvikler de forståelse for betydningen af sammenhængen mellem samfundsudvikling og livsanskuelser, religion og politiske grundholdninger.

- *reflektere over mennesket som historieskabt og historieskabende, herunder en forståelse af samspillet mellem aktør og struktur*

Historisk bevidsthed handler om at erkende, at ethvert menneske er historieskabt, og at ethvert menneske er med til at skabe sin egen og samfundets fremtid. Alle tre fag – ikke blot historie – er med til at udvikle elevernes historiske bevidsthed, idet det centrale i historisk bevidsthed er, at vi som mennesker hele tiden fortolker fortid for at forstå den nutid, vi lever i, og at vi i denne proces udvikler og bruger vores forventninger til fremtiden. Når vi f.eks. diskuterer, om folkekirken fortsat skal være en statskirke, involverer det en fortolkning af reformationen og de religiøse ritualer og dogmer, den bragte med sig, samt en analyse af de samfundsforhold, der var på reformationens tid og er i nutiden. Det bringer forholdet mellem stat og kirke i et tidsperspektiv. På den måde bidrager alle tre fag til at udvikle elevernes historiske bevidsthed.

Ved at udvikle bevidstheden om fortid-nutid-fremtid-processen hos eleverne udvikles deres selv- og omverdensforståelse, men også deres personlige evne til at forholde sig aktivt til nutiden for at påvirke fremtiden på såvel det personlige som det samfundsmæssige plan. Eleverne opbygger således også handlekompetence til agere som borgere i et moderne flerkulturelt og demokratisk samfund.

Det er centralt, at eleverne bliver bevidste om, at enhver historisk og nutidig udviklingsproces er resultatet af valg, og ikke af en udefinerbar udviklingskraft, der styrer uafhængigt af vore ønsker og valg. Enhver tid har sin "ikke-virkeliggjorte fremtid", det vil sige alle de valg, der ikke er blevet taget, overfor de valg, der blev taget, og som vi i dag kender resultatet af.

Arbejdet med dette hænger desuden sammen med, at eleverne får *forståelse af samspillet mellem aktør og struktur*, hvilket betyder, at eleverne forholder sig til, hvorvidt udgangspunktet for forklaringer er, om strukturer skaber aktører, aktører skaber strukturer eller om der er en mere ligelig vekselvirkning mellem aktør og struktur. Forklaringer karakteriseres ud fra deres vægtning af aktør og struktur i det indbyrdes samspil.

Arbejdet med elevernes refleksion over mennesket som historieskabt og –skabende samt forståelse af samspillet mellem aktør og struktur kan bl.a. understøttes ved at:

- Inddrage kontrafaktiske perspektiver, hvor man ser på, hvordan udviklingen kunne have været i fald enkelte forhold, valg, handlinger m.m. var faldet anderledes ud.
- Inddrage livsperspektiver ved at se på enkelte individers liv i andre tider, hvorved eleverne får indsigt i, hvordan de fortidige forhold medvirkede til at forme individers liv - og ved at se, hvordan det fortidige individ præget af sin tid traf valg, der havde konsekvenser og følger, som vi i dag kan studere. Dette behøver ikke at være 'store' historier, som f.eks. kongers og berømte opfinderes livshistorier, men også hvordan en almindelig møller (se Carlo Ginzburgs 'Osten og Ormene') eller bøddel (se Joel Harringtons bog 'Bøddel af Guds nåde') gennem deres handlinger og valg i livet har været med til at frembringe den verden vi i dag lever i.
- Inddrage fremtidsperspektiver ved at se på, hvordan vores nutid engang blev tolket som fremtid eller potentielt vil blive fortolket som fortid en gang i fremtiden.



- Inddrage erindringspolitiske perspektiver, hvor der analyseres eksempler på, hvordan forskellige individers eller grupperes interesser spiller ind på fortolkninger af fortidige forhold og begivenheder.

– *diskutere egne og andres kulturelle værdier i forhold til nutidige og fortidige værdier*

Målet forudsætter viden om egne og andres værdier, således at eleverne kan forholde sig nuanceret, reflekteret og kritisk til egne og andres værdier og værdigrundlag. Eleverne lærer eksempelvis om hvordan etiske, religiøse og politiske holdninger er baseret på værdier, der dannes og ændres i samspil med historiske forandringsprocesser og samfundsendringer. Det kan mere konkret være hvorledes nutidige værdier i forhold til kønnene historisk set er et produkt af bl.a. ungdomsoprøret og den efterfølgende kamp for kulturelt frisættelse, der endvidere kan ses som grundlag for elevernes øgede frihed til at definere sig selv i dag.

– *anvende viden om centrale begivenheder og udviklingslinjer til at opnå forståelse af sammenhænge af kulturel og samfundsmæssig art i Danmark i samspil med omverdenen*

Nationalstaten er til diskussion i disse år, og det er ligeledes globaliseringen og Danmarks internationale placering i verden. Derfor er det nødvendigt, at eleverne får indgående viden om og indsigt i sammenhænge i Danmarks historie, så de bliver i stand til at forholde sig aktivt til den aktuelle udvikling. Samtidig er Danmarks historie tæt forbundet med andre landes og områders historie, og Danmark er i sin nuværende form og udstrækning et resultat af en lang historisk proces, hvilket eleverne skal have viden om. Dette medvirker til, at eleverne får en forståelse af sammenhænge af kulturel og samfundsmæssig art og udvikler deres globale kompetencer. Der foretages nedslag i udvalgte perioder og forhold i både enkelt- og flerfaglige forløb.

– *sætte religionerne og deres virkningshistorie i relation til udvalgte aspekter af dansk, europæisk og global kultur og tænkning*

Undervisningen tydeliggør, hvorledes de religioner, man beskæftiger sig med i undervisningen, har spillet og spiller en rolle i dansk, europæisk og global kultur. De to obligatoriske religioner, kristendom og islam, er begge globalt udbredt og har med deres lange historie haft stor betydning for kultur og tænkning mange steder i verden. Også i forhold til Europa og Danmark kan en række forhold behandles, hvor religioner har påvirket kulturdannelse og idéhistoriske perspektiver. Man kan f.eks. inddrage forskellige religioners natursyn i forbindelse med behandling af klimakrise, industrialisering og teknologi, belyse hvordan tænkning fra religioner som buddhisme og hinduisme indgår i en lang række new age-forestillinger, se på sammenhænge mellem forskellige religioners menneskesyn og den universelle menneskerettighedstænkning, inddrage materiale til belysning af Luthers syn på forholdet mellem religion og stat, samt hvorfor netop dette fortsat giver anledning til debat, ligesom begreber i forhold til indkredsning af religioners og sekulære positioners etik med fordel kan inddrages.

– *undersøge samfundsmæssige sammenhænge, mønstre og udviklingstendenser med brug af begreber samt kvalitative og kvantitative data.*

Eleverne lærer at *undersøge samfundsmæssige sammenhænge* (f.eks. mellem uafhængige og afhængige variable), *mønstre* (f.eks. forskelle og ligheder mellem forskellige befolknings-

grupperes adfærd/holdninger) og udviklingstendenser (f.eks. udvikling i en bestemt årrække eller over længere perioder). Baggrundsvariable kan f.eks. være uddannelsesniveau, erhverv, køn, alder mm, og eleverne lærer ved gennemgang af et enkelt materiale at undersøge udviklingstendenser, mønstre og sammenhænge f.eks. mellem uddannelsesniveau og sundhed, kriminalitet, beskæftigelse, indkomst eller politiske holdninger. Kernestof f.eks. om sociale og kulturelle forskelle indgår som forklaring på sammenhænge mellem baggrundsvariable og samfundsmæssige mønstre.

I undersøgelserne inddrages både *kvalitative data* (interviews, observationer) og *kvantitative data* (statistik). Interviews, observationer og statistisk materiale kan være foreliggende materiale fra diverse kilder, eller det kan være materiale, som eleverne selv indsamler i en mindre empirisk undersøgelse.

### Metode

*Eleverne skal kunne:*

- *kritisk indsamle, udvælge, analysere og anvende forskelligartede materialetyper, herunder tekster, statistik materiale og billedmateriale*

Elevernes adgang til især digitalt materiale er nærmest uendelig, og centralt i KS står træningen af elevernes kritiske tilgang i forhold til indsamlingen og udvælgelsen af relevante materialer. Dette kan gøres ved tilbagevendende praktiske øvelser i informationssøgning og -vurdering med fokus på gode søgestrategier, søgemaskiner og relevante hjemmesider, hvori særligt vurdering af fundet materiale er væsentligt.

Undervisningen tilrettelægges således, at eleverne trænes i at arbejde med et meget bredt udvalg af materialetyper. Der anvendes statistisk materiale, historiske kilder, kanoniske religiøse tekster, ritualbeskrivelser, erfaringsbaserede tekster, teoretiserende og argumenterende tekster, avisartikler, cases, materiale fra internettet, spørgeskemaundersøgelser, interviews, videnskabelige artikler, film, billeder og genstande m.m. Endvidere oversigter, baggrundsstof, lærebogsmateriale og lignende.

For de fleste materialetyper kan det give god mening indledningsvis at anvende en simpel kommunikationsmodel, hvor eleverne kildekritisk forholder sig til afsender, modtager, genre, budskab, en afsenders interesser i forhold til en given adressat - tendens, samt i rigtig mange tilfælde troværdighed, i forhold til den problemstilling man ønsker at belyse. Disse elementer er afgørende for, at eleverne kritisk kan udvælge, anvende og forholde sig til forskelligartet materiale, ligesom det er væsentligt i forhold til deres deltagelse i en demokratisk debat om relevante emner. Eleverne lærer om, hvordan politisk misinformation og fordrejede forklaringer spredes, og hvordan man kan forsøge at spotte det.

Ud over overvejelser over disse generelle forhold er det åbenlyst, at forskellige materialetyper – f.eks. en tabel, en religiøs lignelse, en politisk tale - forudsætter forskellige analytiske greb. Historie, religion og samfundsfag har endvidere forskellige traditioner for prioriteringen af analyse af primærtetekster i forhold til inddragelse af oversigts- og baggrundsstof, ligesom de tre fag har en indforstået analytisk praksis – som i et vist omfang divergerer.

Oparbejdelsen af en kritisk tilgang til indsamling og anvendelse af forskelligartet materiale er desuden en vigtig del af faggruppens bidrag til udvikling af elevernes studiekompetence og almindannelse.

– gennemføre en mindre empirisk undersøgelse

En empirisk undersøgelse skal her forstås i bred forstand: Meningen er, at eleverne i undervisningen på forskellig vis konfronteres med ”rå” empiri f.eks. i form af interviews, spørgeskemaundersøgelser, overværelse af ritualer, besøg i bygninger og institutioner samt sættes i stand til at anvende dette empiriske materiale. Den empiriske undersøgelse kan foregå i lokalområdet – eller indgå som element i en ekskursion eller studietur. Undersøgelsen kan med fordel være flerfaglig, men kan også være enkeltfaglig.

Der er et væld af muligheder og man kan f.eks. i et flerfagligt forløb om værdier i det traditionelle, det moderne og det senmoderne samfund med eleverne opsøge forskellige bygninger og institutioner i den nærmeste storby, der eksemplificerer og konkretiserer de forskellige værdier, som de tre samfundstyper repræsenterer: den gotiske kirke og dens indretning illustrerer det traditionelle samfund, rådhuset og banegården det moderne samfund, fitnesscentret og den alternative helbreder det senmoderne. Den empiriske undersøgelse heraf kunne eksempelvis være on-location analyse af arkitektur og stilhistorie, inventar og billeder, interviews med repræsentanter for politiske partier, spørgeskemaundersøgelser af brugere af fitnesscentret. Undersøgelsen kunne repræsentere forskellige historie-, religions- og samfundsfaglige vinkler på emnet.

For at kunne gennemføre en sådan empirisk undersøgelse på et fagligt grundlag er det nødvendigt med et grundigt forarbejde, hvor eleverne trænes i afgrænsning af problemstilling, får kendskab til forskellige empiriske arbejdsmetoder, deres muligheder og begrænsninger samt er i besiddelse af etiske grundregler for indsamling og videregivelse af data.

Den empiriske undersøgelse kan give mulighed for, at eleverne kan afprøve forholdet mellem teori og praksis – og ikke mindst kan opleve lærebøgernes faglige begreber i anvendelse i forhold til virkelighedsnære problemstillinger, og indgå i arbejdet med udviklingen af løsningsforslag.

– formidle faglige sammenhænge både mundtligt og skriftligt på fagenes taksonomiske niveauer med anvendelse af faglig terminologi

Med henblik på bl.a. eksamen skal eleverne opøves i de særlige krav til skriftlig og mundtlig formidling, som et kortere skriftligt produkt og fremlæggelse heraf stiller. I undervisningen trænes retoriske kompetencer, så eleverne er i besiddelse af basal viden omkring strukturering og formidling af et stof, såvel mundtligt som skriftligt. I undervisningen stilles klare og tydelige krav – ikke blot til indholdssiden – men også til det formmæssige. En god mundtlig eller skriftlig fremstilling har en indledning, hvor de behandlede problemstillinger præsenteres, og der fremlægges en disposition for den videre udfoldelse – og en afslutning, hvori der konkluderes, og trådene trækkes op.

For mange elever er der et stort gab mellem privatsprog og fagligt sprog. For at sikre tilegnelsen af det faglige sprog er det vigtigt, at der eksplicit stilles krav om, at eleverne anvender de relevante faglige termer. Konkrete øvelser kan tages i brug til specifikt at træne elevernes implementering af faglige begreber i deres ordforråd: Begrebekort (centrale begreber skrevet ned på hvert sit kort) kan i grupper danne udgangspunkt for en kort repetition af begrebernes betydning, og herefter struktureres kortene på en planche ud fra, hvorledes eleverne mener, de forholder sig til hinanden.

Som en del af det skriftlige arbejde, udarbejder eleverne tillige en historieopgave, jf. 3.4. Samspil med andre fag.

- *argumentere for et synspunkt på et fagligt grundlag og kunne indgå i en faglig dialog*

Eleverne lærer at argumentere for et synspunkt med brug af relevant teori, begreber og konkret viden og forholde sig nuanceret til et synspunkt med viden om, hvad der taler for, og hvad der taler imod. Afgørende er, at diskussionen er fagligt kvalificeret. Herved forstås, at eleverne kan anvende deres viden til at dokumentere påstande og relatere synspunkter og værdier til relevante teorier eller værdianskuelser. At forholde sig konsekvent til et synspunkt indebærer endvidere, at man kan vurdere, hvilke følger en opfattelse på kort og lang sigt kan have. Iscenesættelse af ”pro et contra scenarier” kan opøve elevernes argumentatoriske færdigheder.

- *kunne indgå i en demokratisk debat og diskutere konsekvenserne af forskellige synspunkter*

I forlængelse af ovenstående lærer eleverne at indgå i en demokratisk debat, hvilket understøtter udviklingen af demokratisk dannelse og medborgerskab. Eleverne lærer om og reflekterer over kriterier for en demokratisk debat. Her kan man eksempelvis tage afsæt i Hal Kochs eller Habermas’ ideal for den demokratiske samtale som præget af en lige adgang for alle, gensidig respekt og forståelse samt viden, argumentation og dialog. Begreberne demokrati som livsform (Koch) og herredømmefri samtale (Habermas) kan med fordel inddrages.

I undervisningen sammenholdes idealet for den demokratiske debat med virkeligheden ved at se på den politiske debat i nyheder, aviser, læserbreve og ikke mindst på de sociale medier. Her er det muligt at træne eleverne i selv at indgå i debatten - enten i et lukket rum, hvor debatten holdes internt på holdet, eller i et åbent forum ved f.eks. at deltage i en debat på en politikers facebook-side om et fagligt relevant emne, jf. uddannelsernes formål om aktiv medvirken i et demokratisk samfund. I debatten anvender eleven relevant faglig viden, som formentlig udfordres af andre deltagere i debatten, og dermed tvinges eleven til at kvalificere sin faglige viden. Andre deltagere kan være andre borgere eller andre elever i klassen eller på skolen. Eleverne reflekterer samtidig over kriterier for en god demokratisk samtale.

I KS kan man med fordel lære eleverne at kunne skelne mellem udsagns deskriptive og normative niveau. I hvilket omfang fremstilles et sagsforhold tilstræbt objektivt – og hvornår udtrykker afsenderen en subjektiv vurdering? Beskrivelser bygger på faktuelle forhold og kan derfor afprøves empirisk. Vurderinger hviler på en argumentation, som kan gøres til genstand for en kritisk vurdering. Lige fra tolkninger af tabeller til beskrivelse af fremmede kulturers levevis og værdier til synspunkter vedrørende indvandring og integration er det vigtigt, at eleverne både i det materiale, der arbejdes med, og i diskussioner i klassen kan identificere et beskrivende niveau i forhold til et normativt niveau og eventuelle glidninger imellem disse to planer.

Gennem undervisningen i KS lærer eleverne både at identificere de værdier, der ligger til grund for egne og andres synspunkter, og i forlængelse heraf diskutere konsekvenserne af disse synspunkter, eksempelvis religiøse, moralske, politiske, økonomiske. Værdisystemer kan f.eks. være demokrati versus teokrati, sekulære versus religiøse værdier, liberale ver-

sus socialistiske værdier, markedsøkonomiske versus styringsorienterede, universalistiske versus etnocentriske og pligtetiske versus konsekvensetiske værdier.

## **2.2. Fagligt indhold**

*Undervisningen tager udgangspunkt i flerfaglige og enkeltfaglige problemstillinger. Den omfatter såvel fagenes kernestof som supplerende stof, der perspektiverer og uddyber kernestoffet. Dele af undervisningen inddrager problemstillinger, der knytter sig til professionsområder, hvor der anvendes viden fra fagene.*

Undervisningen tilrettelægges således, at eleverne arbejder med både flerfaglige og enkeltfaglige problemstillinger, jf. 3.1. Didaktiske principper.

I de flerfaglige forløb lærer eleverne at anvende alle tre fags viden, begreber og metoder, og det vil være naturligt at arbejde med temaer, der bredt dækker samtlige fags kernestof.

Dette kan f.eks. gøres i et forløb, der fokuserer på globaliseringens kendetegn, årsager og konsekvenser i elevernes samtid, således at elevernes evne til refleksion og aktiv deltagelse trænes. Man kan i samarbejde med forskellige erhvervsgrupper (pædagoger, skolelærere, sygeplejersker, politifolk, socialarbejdere, kommunikationsmedarbejdere, markedsføringsøkonomer o.l.) undersøge, hvilke konsekvenser f.eks. migration og dermed kulturmøder har i deres daglige arbejde i form af mødet med forskellige kulturelle værdier og livsanskuelser. Der kan i den sammenhæng arbejdes med kulturmødets muligheder og udfordringer i et moderne, komplekst samfund, ligesom eleverne kan arbejde med innovative løsningsforslag til, hvordan man løser nogle af de udfordringer, der ses i de inddragede professioner.

Ligeledes kan man arbejde med problemstillinger fra et specifikt område, hvor man f.eks. undersøger forholdet mellem religion og styreform i en historisk og nutidig kontekst. Dette være sig Indien, USA, Kina, enkeltlande i Mellemøsten eller andre steder, hvor man ser et interessant sammenfald mellem samfund, historie og religion - og emnet kan sammenholdes med danske forhold og i den forbindelse kan der ligeledes inddrages relevante personer og professioner til at perspektivere. Det kan være herboende udlændinge, der har deltaget i en relevant debat, religiøse praktikere eller andet.

De flerfaglige forløb tilrettelægges således, at eleverne både kan arbejde med materialet i en flerfaglig sammenhæng, men samtidig er opmærksomme på de enkelte fags særlige kendetegn og indholdsområder. Dette gøres, da eleverne eksamineres enkeltfagligt i også flerfaglige problemstillinger.

Arbejdet med enkeltfaglige problemstillinger tilrettelægges så man herigennem sikrer en behandling af relevante faglige mål og kernestofområder, der ikke indgår i de flerfaglige forløb.

### **2.2.1. Historie**

*Gennem kernestoffet skal eleverne opnå faglig fordybelse, viden og kundskaber.*

*Kernestoffet er:*

- *dansk historie og identitet*

Undervisningen tilrettelægges således, at eleverne stifter bekendtskab med centrale perioder og udviklingslinjer i Danmarks historie. Viden om Danmarks historie er centralt i forhold til samspillet med de andre fag, da f.eks. kendskab til middelalder og reformationsperioden spiller fint sammen med arbejdet i religion, og kendskab til Kanslergadeforliget og velfærdsstatens udvikling i det 20. århundrede naturligt vil understøtte belysningen af problemstillinger i samfundsfag.

Man kan vælge at arbejde diakront og f.eks. sætter fokus på demokratiets og demokratibegrebet historie, men der kan også anlægges synkrone perspektiver, hvor der lægges vægt på en mere uddybet viden om en bestemt periode, således at eleverne kan se eksempler på samspillet mellem f.eks. sociale, politiske og kulturelle forhold på et bestemt tidspunkt. En sådan behandling åbner tillige for relevante faglige perspektiveringer i forhold til en række nutidige forhold, som også de andre fag belyser.

Valg af emner og problemstillinger understøtter en belysning af dansk identitet og eksempler på, hvordan fortolkninger af fortidige forhold indgår i diskussioner om dansk identitet. Der kan f.eks. arbejdes med emner i relation til køn, samfundsklasser, national identitet, m.m.

For at understøtte elevernes overordnede kronologiske forståelse, kan der med fordel inddrages relevante redskaber (tidslinjer, logbog, m.v.), som de undervejs i undervisningen har mulighed for opdatere med ny viden. Dette kan med fordel gøres, så det åbner for indsigt i dansk historie i sammenhæng med både europæiske og globale forhold.

- *nedslag i verdens og Europas historie fra antikken til i dag, herunder forskellige typer af årsagssammenhænge og periodiseringsprincipper*

Historiefaget sikrer elevernes indsigt i forskellige væsentlige perioder, begivenheder og udviklingslinjer i både verdens og Europas historie, og da feltet er overordentlig bredt, er det vigtigt at sætte fokus på hvilke nedslagspunkter, der skal indgå i uddannelsesforløbet, således at der kan opnås overblik og sammenhæng.

Dansk, europæisk og global historie indeholder meget fællesstof, og undervisningen kan med fordel tilrettelægges således, at belysningen heraf understøtter, at eleverne opnår viden om centrale udviklingslinjer i verdens og Europas historie.

Det er væsentligt at tilføre eleverne en forståelse for årsagsforklaringer og -sammenhænge, ligesom man tilbagevendende må arbejde med periodiseringsprincipper.

Det europæiske og det globale stof kan tilgås både diakront og synkront. Således kan man f.eks. lave nedslag i forskellige tiders syn på menneskerettigheder eller se på, hvordan man styrede samfund på forskellig vis på det samme tidspunkt.

- *natur, teknologi og produktions betydninger for mennesker i historisk og nutidigt perspektiv*

Et væsentligt fokuspunkt i historiefaget er forholdet mellem menneske og natur: Hvorledes mennesket gennem tiderne har brugt naturen og har udviklet metoder til optimal udnyttelse af naturgrundlaget for at sikre menneskets overlevelse og frigørelse fra naturens kræfter.

F.eks. kan klima- og miljødebatten inddrages som eksempel på menneskets brug og misbrug af naturen, og ikke mindst hvilken betydning menneskets udnyttelse af naturen har haft for vores selvopfattelse og for naturen. Herunder kan inddrages historiske og nutidige politiske tiltag og deres betydning for naturen og menneskene.

– *forholdet mellem aktør og struktur i et historisk og nutidigt perspektiv*

I historie får eleverne viden om, hvordan mennesker lever i bestemt tid, og at de forskellige vilkår eller strukturer, som ens liv udspiller sig indenfor, har afgørende betydning for, hvilket liv der kan leves. Hermed åbnes for overvejelser om forholdet mellem aktører og strukturer, og hvordan strukturer dannes og omdannes gennem historiske forandringsprocesser.

– *styreformers i historisk og nutidigt perspektiv*

Et andet væsentligt fokuspunkt for historiefaget er forholdet mellem menneske og samfund. Selve fagets kerne er, hvorledes menneskene i samspil og modspil har opbygget fællesskaber og samfund. Eleverne stifter bekendtskab med forskellige måder at styre samfund på, forholdet mellem stat og individ i de forskellige styreformers samt forholdet mellem ideologi og styreform. Eleverne opnår kendskab til forskellige styreformers som demokrati, totalitære styreformers og teokrati.

– *ideologiernes kamp i det 20. århundrede*

Det 20. århundrede kan med en vis ret kaldes ideologiernes århundrede, da en række ideologier som liberalisme, konservatisme, socialisme, kommunisme og nazisme spillede en central rolle i række forandringsprocesser. Fra den russiske revolution over fascisme og nazisme til verdenskrige, folkedrab, den kolde krig og fremkomsten af militant islamistisk fundamentalisme i den sidste del af århundredet.

Også kampen om fortolkningsretten af disse forhold og begivenheder, ideen om universelle menneskerettigheder og andet kan være relevant at inddrage i denne sammenhæng.

– *globalisering og kulturmøder i historisk og nutidigt perspektiv*

Historiefagligt kan der arbejdes med en lang række forskellige kulturmøder f.eks. i forbindelse med vikingetogter, korstogene, de europæiske opdagelsesrejser, i tilknytning til forskellige handelsnetværk, koloniseringer eller imperialisme. Viden om eksempler herpå, og hvordan disse samtidig har medvirket til en række nutidige forhold, understøtter desuden arbejdet med at udvikle elevernes globale kompetencer.

– *historiefaglige metoder*

I historiefaget arbejder man med en lang række forskellige metoder, hvoraf en betydelig del er inspireret af andre fag og er forankret i både det humanistiske og samfundsvidenskabelige fakultet, ligesom der inddrages tilgange fra naturvidenskab. Centralt i faget står det funktionelle kildebegreb, hvilket indebærer, at alt kan være historisk materiale, hvis det underlægges en metodisk-kritisk analyse. Endvidere at det ikke er materialets indhold, der bestemmer svaret, men de spørgsmål og problemstillinger vi vælger at undersøge materialet ud fra. I den forbindelse skal det nævnes, at de metodiske overvejelser selvfølgelig også overføres og opøves ved anvendelse af netbaserede informationskilder og dermed medvirker til udvikling af elevernes digitale dannelse.

Det anbefales, at der lægges meget vægt på at bibringe eleverne en reflekteret forståelse af betydningen af begrebet 'troværdig' i forbindelse med det funktionelle kildebegreb, hvor det handler om en kildes anvendelighed i forhold til at belyse en given problemstilling. Troværdigheden drejer sig i den sammenhæng ikke om kildens tilstræbte sandfærdighed, objektivitet eller hvorvidt der er tale om en forfalskning, hvilket primært er relevant i fald der arbejdes med forsøg på at rekonstruere fortidige begivenhedsforløb. Det er derfor centralt, at eleverne tilegner sig analytiske begreber, der afspejler denne skelnen.

– *historiebrug*

Historie bruges af og mellem individer og grupper til at forstå, samle, bearbejde, skille, udfordre og benægte begivenheder og andres forståelse af begivenheder, og eleverne møder i undervisningen forskellige eksempler herpå. F.eks. kan diskussioner om fortolkninger af fortidige forhold i den offentlige debat eller forskellige former for populærhistoriske produkter inddrages (f.eks. spillefilm, computerspil og museer).

Hvilke fortolkninger, der fremlægges, og interesserne bag kan bl.a. tydeliggøres ved at lære eleverne at skelne mellem forskellige former for historiebrug. Man kan f.eks. operere med et analytisk skel mellem videnskabelig, eksistentiel, moralsk, politisk-ideologisk, ikke-brug og kommerciel/underholdende historiebrug, som man kan læse mere om hos Klas-Göran Karlsson, eller mellem en identitetsdannende, perspektiverende, scenariekompetence-givende, (de)legitimerende, oplysende/klargørende, legende/fornøjende historiebrug, som Bernard Eric Jensen skelner imellem. Bemærk at i begge tilfælde ses den begrebslige indkredsning af forskellige former for historiebrug som delvist overlappende kategorier.

### **2.2.2. Religion**

*Gennem kernestoffet skal eleverne opnå faglig fordybelse, viden og kundskaber.*

*Kernestoffet er:*

- *kristendom, navnlig med henblik på dens europæiske og danske fremtrædelsesformer, herunder både nutidige og klassiske tekster*

*Kristendom* er obligatorisk. Hovedvægten lægges på nutiden, men det er et krav, at der også indgår klassiske tekster. Det vil ofte være naturligt, at der læses tekster fra både GT og NT, men det er ikke et krav. Det kan anbefales, at der anlægges en omvendt kronologi, så der reflekteres over, hvilke klassiske tekster der skal behandles i relation til de nutidige emner og problemstillinger, undervisningen tager afsæt i. Dette er især vigtigt i forbindelse med de flerfaglige forløb.

Det er vigtigt at fastholde kristendommens ikke-europæiske udspring, men alligevel stilles der krav om, at det især er kristendommens *europæiske og danske fremtrædelsesformer*, der arbejdes med. Dette skyldes, at kristendommen gennem en meget lang periode har været den dominerende religion i Europa og Danmark, og da fokus i høj grad er på religioners virkningshistorie, og mindre på den formative periode i forbindelse med dele af arbejdet i KS.

- *islam, navnlig med henblik på dens europæiske og danske fremtrædelsesformer, herunder både nutidige og klassiske tekster*



Også *islam* skal obligatorisk behandles i undervisningen. Igen er hovedvægten lagt på nutiden, men der skal også indgå klassiske tekster f.eks. fra Koranen eller hadith-litteraturen. De sidste er ofte nemmere at arbejde med, da de er mere instruktive og lettere at læse end tekster fra selve Koranen.

For at understrege den nutidsorienterede profil er det et krav, at der inddrages tekster fra en europæisk og dansk sammenhæng, hvilket også medvirker til at eleverne får en forståelse af mangfoldigheden i islam. F.eks. kan det undersøges, hvordan forskellige retninger inden for islam stiller sig til forholdet mellem religion og politik, syn på menneskerettighederne, demokratiopfattelser, m.m., eller der kan inddrages nyformuleringer af islam såsom euroislam og islamisk feminisme.

– *udvalgte sider af yderligere én religion*

Der er krav om, at eleverne skal stifte bekendtskab med *udvalgte sider af yderligere en religion*. Denne religion udvælges efter holdets og lærerens præferencer, med hensyntagen til samspillet mellem fagene.

Ofte vil det være naturligt at læse tekster fra en given religions formative periode, men der er ikke i læreplanen noget krav om dette for så vidt angår den tredje religion. Det skyldes ikke mindst fagsamarbejdet, hvor det kan være en fordel at vinkle behandlingen af en religion i forhold til eventuelt fagligt samspil.

– *etiske, herunder religionsetiske, problemstillinger*

Eleverne skal gennem arbejdet i faggruppen opbygge kompetence til at *diskutere egne og andres kulturelle værdier i forhold til nutidige og fortidige værdier*, jf. de faglige mål. Dette kan bl.a. ske gennem arbejde med forskellige diskussioner om anvendt etik (f.eks. seksualitet, køn, familie, abort, dødshjælp, kunstig befrugtning, rugemødre eller prævention), hvor forskellige positioner kan analyseres ved kendskab til hhv. religiøst funderet etik (indlejret i en religions kosmologi, sociologi og antropologi eller ekspliciteret i bestemte bud og forskrifter) og en eller flere former for sekulær (filosofisk) etik (f.eks. utilitaristisk eller deontologisk).

Samtidig er der i arbejdet hermed rig mulighed for at tone faget i forhold til professionsrettede perspektiver.

På en fagpakke rettet mod det sundhedsfaglige professionsområder kan man eksempelvis inddrage etiske og religionsetiske problemstillinger omkring, hvornår noget er et bevaringsværdigt liv, mens det på en fagpakke rettet mod økonomiske uddannelser, som markedsføringsøkonom og financial controller, kan være mere relevant at inddrage forskellige religioners etiske vurdering af materialisme. Religionsetiske forhold kan både indgå som en del af arbejdet med den enkelte religion, men kan også indgå i et mere tematisk tilrettelagte forløb.

– *religioners samfundsmæssige, politiske og kulturelle betydning i fortid og nutid*

Det er naturligt, at der i faggruppen med historie og samfundsfag sættes særlig fokus på *religioners samfundsmæssige, politiske og kulturelle betydning i fortid og nutid*.

Det er oplagt at anlægge religionssociologiske vinkler, som giver mange muligheder for at koble til samfundsforhold inddraget i historie og samfundsfag, men man kan til belysning heraf også inddrage kognitivistisk eller psykologisk religionsvidenskab.

– *religionsfaglige metoder*

I et religionsfagligt og -videnskabeligt perspektiv analyseres og fortolkes religion som et menneskeligt, socialt, historisk og kulturelt fænomen. Det betyder bl.a., at en faglig metodisk tilgang ikke er normativ men tilstræbt værdineutral, og at spørgsmål om religionernes sandhedspræentioner, inklusiv elevens egne religiøse eller anti-religiøse holdninger, holdes adskilt fra den faglige analyse og fortolkning. Det betyder også, at religionsfaglig teori og metode benytter sig af en lang række af humanistiske, samfundsvidenskabelige og tilmed naturvidenskabelige teorier og metoder, samt at refleksion over betydning af egne, personlige, kulturelt og religiøst bestemte og forudfattede meninger for analyse og fortolkning hører med til det at demonstrere viden om faget og dets metoder.

Da religionsvidenskab som nævnt indeholder flere forskellige faglige traditioner, vil der være flere måder at opfylde dette indholds krav. Som nævnt ovenfor, vil det dog være vanskeligt ikke at inddrage religionssociologiske perspektiver, da disse er oplagte i forhold til det flerfaglige arbejde.

Det er vigtigt at få opbygget en vis terminologi for at sikre eleverne et sprog, der kan kvalificere beskæftigelsen med religionerne.

### **2.2.3. Samfundsfag**

*Gennem kernestoffet skal eleverne opnå faglig fordybelse, viden og kundskaber.*

*Kernestoffet er:*

– *identitetsdannelse og socialisering*

Eleverne opnår forståelse af samspillet mellem individ og samfund set fra det enkelte individ (*identitetsdannelsen*) og samfundet (*socialisering*). Der indgår faktorer, der påvirker identitetsdannelsen: Familien, institutioner, venner, uddannelse, arbejde, køn, m.m. og hvordan medier, herunder sociale medier, spiller en vigtig rolle for identitetsdannelsen. Sociologiske begreber vil bl.a. være: Normer, roller, rollekonflikter, social kontrol, anerkendelse og dobbeltsocialisering. Elevernes livshistorier (f.eks. interviewe hinanden på klassen) kan også indgå i forløbet, og fremadrettet kan elevernes mulige valg af karriere inddrages. Identitetsdannelse og socialisering ses også i et historisk og teoretisk perspektiv, herunder konsekvenserne af individualisering, aftraditionalisering, refleksivitet, opsplittning af tid og rum, ontologisk usikkerhed m.v.

Udstyret med et fagligt begrebsapparat og fokuspunkter kan eleven med fordel observere og undersøge en faglig problemstilling vedr. socialisationen i en daginstitution. F.eks.: Hvilke normer læres, hvordan påvirkes børnenes identitetsdannelse og er der sket ændringer i socialisationen i daginstitutionen? Giver dobbeltsocialisering for danske og nydanske børn anledning til problemer eller udvikling af barnets kompetencer? Deltagerobservationer og interviews bearbejdes i undervisningen. Samspillet mellem teori og praksis/empiri vil styrke fagligheden og eleven vil opleve en anvendelse af faglighed i pædagogjobbet.

– *sociale og kulturelle forskelle*

I arbejdet med *sociale forskelle* vil det være naturligt at inddrage forskellige klassifikationer og begreberne ulighed, social arv, social mobilitet, habitus samt økonomisk, kulturel og social kapital. De *kulturelle forskelle* beskriver værdier og normer i forskellige grupperinger. Begreber som kultur, integration (pluralistisk integration, assimilation og segregation), subkultur, etnicitet/nationalitet og mono-/multikulturelt samfund vil være relevante.

– *politiske partier i Danmark og politiske ideologier*

Området dækker de danske *politiske partier*, herunder det ideologiske grundlag, væsentlige elementer i principprogram og politikker på udvalgte områder, således at partierne kan sammenlignes og placeres i forhold til hinanden. Eleverne lærer hovedtrækkene i de tre klassiske politiske *ideologier* (liberalisme, konservatisme og socialisme), herunder menneskesyn og holdninger til lighed/frihed og marked/stat/civilsamfund. Desuden indgår blandingsformer som f.eks. socialliberalisme og socialdemokratisme samt andre relevante ideologier som f.eks. nationalisme.

– *politiske deltagelsesmuligheder, rettigheder og pligter i et demokratisk samfund, herunder ligestilling mellem kønnene*

*Politiske deltagelsesmuligheder* omfatter en række forskellige muligheder for at påvirke politiske beslutninger og deres implementering. Deltagelsesmulighederne kan f.eks. være valgdeltagelse, medlemskab af et parti, en interesseorganisation eller en græsrodsbevægelse, kontakt til en politiker, deltagelse i debat på de sociale medier eller i andre medier, deltagelse i en demonstration eller underskriftindsamling, nærdemokratisk deltagelse som bruger eller medarbejder samt politisk forbrug.

I forbindelse med *rettigheder og pligter* opnår eleverne kendskab til både de rettigheder og pligter, der følger af at leve i et demokratisk samfund. Både statsborgerskab og det bredere medborgerskab kan inddrages, og eleverne opnår en bevidsthed om rollen som aktiv medborger. Et grundlag vedrørende rettigheder kan være det brede medborgerskabsbegreb (T.H. Marshall) med civile rettigheder (ret til personlig frihed), politiske rettigheder (ret til demokratisk deltagelse) og sociale rettigheder (ret til social velfærd). Pligter så som værnepligten og undervisningspligten indgår. Forholdet mellem rettigheder og pligter kan diskuteres, f.eks. om retten til demokratisk deltagelse også er en pligt til demokratisk deltagelse, om ret til sociale velfærdsydelser også forpligter til at være aktivt arbejdssøgende og om medborgere har pligt til at være aktivt opsøgende på [borger.dk](http://borger.dk) og følge op på henvendelser fra det offentlige i deres e-boks. Både rettigheder og pligter kan knyttes til de klassiske ideologiers forskellige værdigrundlag: Liberalismens fokus på rettigheder, konservatismens fokus på pligter i et organisk fællesskab og socialismens fokus på solidaritet. Desuden kan menneskerettigheder og globalt medborgerskab inddrages.

*Ligestilling mellem kønnene* kan behandles deduktivt med afsæt i formålet i lov om ligestilling og derefter arbejde med eksempler på områder, hvor der er opnået ligestilling, og hvor ligestilling er fraværende og årsager hertil. Forskelle mellem formel og reel ligestilling kan indgå. Ligestilling kan knyttes til rettigheder og pligter, ved at undersøge om der er ligestilling mht. civile, politiske og sociale rettigheder og mht. pligter. En induktiv tilgang kan tage afsæt i elevernes egne erfaringer med ligestilling og manglen på samme i forskellige arenaer (familie, fritid, sociale medier, forening, skole, job) og efterfølgende diskutere årsager,

konsekvenser og løsninger. Ligestilling kan behandles både økonomisk, sociologisk og politisk.

– *politiske beslutninger i Danmark i en global sammenhæng*

Eleverne lærer om lovgivningsprocessen i Danmark – både den formelle og den reelle, hvor folketingsfasen kompletteres med faserne: idefase, forberedelsesfase og implementeringsfase. I gennemgangen af lovgivningsprocessen indgår centrale aktører og deres muligheder for at påvirke lovgivningens indhold. Globale påvirkninger som f.eks. kriser, konflikter og flygtningestrømme, EU-beslutninger som rammesættende for national lovgivning og betydningen af internationale konventioner indgår i området. Endvidere lærer eleverne om kommunalpolitiske beslutninger og aktører (borgmester, kommunalbestyrelse, udvalg). Overværelse af møder i Folketinget eller kommunalbestyrelser og interviews med aktive politikere kan øge elevernes forståelse af politik i praksis.

Eleverne kan interviewe folketings- eller kommunalpolitikere om ideologiernes betydning for partiernes politik før og nu f.eks. om løsning af konkrete problemer. Problemerne kan være knyttet til bestemte samfundsgrupper eller erhverv, og der kan indgå en undersøgelse af problemerne. Eleverne vil få mulighed for at opleve problemstillinger i bestemte samfundsgrupper eller professioner og politiske svar på problemerne.

– *velfærdsprincipper, herunder stat, marked og civilsamfund*

Begreber for velfærdsmodeller (universel, selektiv og residual) og de velfærdsprincipper, der gælder for staten (politisk styring, skattefinansiering, omfordeling), markedet (udbud og efterspørgsel som bestemmende for pris og produktion) og det civile samfund (frivillighed), indgår, og hvordan principperne kommer til udtryk ved løsningen af konkrete velfærdsopgaver. Eleverne lærer begreber for ændringer i samspillet mellem staten, markedet og det civile samfund, f.eks. brugerbetaling, udlicitering, privatisering, forsikringsordninger og valgfrihed. Området kan med fordel ses i sammenhæng med ideologier.

Ved at sammenligne forhold i den offentlige, private og frivillige sektor, kan eleverne opnå indsigt i forskellige professioner under forskellige vilkår. Er der forskel på pasning, pleje eller kontorarbejde når det foregår i en offentlig institution, privat virksomhed eller frivillig organisation (f.eks. en kirkelig organisation)? Hvad mener brugere og medarbejdere om brugerbetaling, privatisering, forsikringsordninger og valgfrihed? Interviews bearbejdes og giver en øget faglig indsigt baseret på samspil mellem teori/begreber og empiri.

– *det økonomiske kredsløb, økonomiske mål og økonomiske styringsinstrumenter*

*Det økonomiske kredsløb* indeholder række sektorer og de økonomiske sammenhænge imellem dem. Eleverne lærer om en række *økonomiske mål* (karakteristika for en god økonomi). *Økonomiske styringsinstrumenter* omfatter økonomisk politik (finanspolitik m.m.) og styring af markedet (afgifter og tilskud). Når eleverne skal lære om samfundsøkonomiske sammenhænge kan der med fordel tages udgangspunkt i privatøkonomiske forhold. F.eks. kan der ved behandling af finanspolitik og skat tages udgangspunkt i en årsopgørelse. Samspillet mellem privatøkonomi og samfundsøkonomi kan illustreres ud fra elementer i en families budget som f.eks. løn, forbrug og renter af lån.

– *kvantitativ og kvalitativ metode*

*Kvantitativ metode* handler om kvantificering af sociale fænomener ved hjælp af tal og omfatter forskellige metoder til indsamling og bearbejdning af kvantitative data. Indsamlingen kan ske med brug af statistisk materiale, som eleven selv finder f.eks. på nettet eller ved en spørgeskemaundersøgelse f.eks. på skolen. Bearbejdning af data kan ske med brug af beregninger og konstruktion af diagrammer i regneark eller netbaseret f.eks. i surveybank eller statistikbanken.

*Kvalitativ metode* tager afsæt i anvendelse af tekst som data til at undersøge sociale fænomener med den hensigt at opnå en nuanceret forståelse af det givne fænomen. Det kan eksempelvis foregå gennem udførelse af interviews eller observationsstudier eller brug af foreliggende kvalitative data som f.eks. interviews i artikler, ytringer på de sociale medier m.m. Interviews kan optages på video og bruges til at producere en video om det undersøgte emne.

Eleverne lærer om samspillet mellem kvalitative og kvantitative data. Fx kan interviews med en eller flere efterkommere, der bryder med den sociale arv, ses i samspil med data om antallet af mønsterbrydere blandt efterkommere.

*Kernestoffet i samfundsfag kan anvendes på samfundsforhold i Danmark og i andre lande.*

Kernestoffets sociologiske, økonomiske og politiske begreber kan med fordel anvendes både på forhold i Danmark og i andre lande. Eleverne opnår større forståelse og overblik ved at sammenligne samfundsforhold i forskellige lande ud fra begreber.

#### **2.4. Omfang**

*Det forventede omfang af fagligt stof er normalt svarende til 300-500 sider i historie B, 150-250 sider i religion C og 150-250 sider i samfundsfag C.*

Omfanget af fagligt stof anføres i beskrivelsen af den gennemførte undervisning (undervisningsbeskrivelsen), der færdigredigeres ved afslutningen af undervisningen i det enkelte fag. Omfanget angives normalt med en sådan detaljeringsgrad, så det af undervisningsbeskrivelsen fremgår, hvorledes det faglige stof har været vægtet i undervisningsforløbet. Dette kan f.eks. ske ved at angive et skønsmæssigt sidetal eller en procentvis fordeling af stoffet.

I undervisningen inddrages en mangfoldighed af materiale til at belyse enkelt- og flerfaglige emner og problemstillinger. Dette materiale skal i alt udgøre en mængde, der ligger inden for de ovennævnte intervaller. Intervallerne er forholdsvis brede for at give rum for forskellig tilrettelæggelse og materialeinddragelse. Den øvre og nedre grænse kan sikre, at eleverne har et vist minimum af basere arbejdet i faget på, samtidig med at ingen oplever uoverkommelige mængder af materiale. Da mange undervisningsmidler ikke umiddelbart lader sig opgive i sidetal, og da materialernes kompleksitetsgrad kan variere, er der i læreplanen lagt op til, at man foretager et skøn over, hvad det faglige indhold svarer til sidetalsmæssigt.

### 3. Tilrettelæggelse

#### 3.1. Didaktiske principper

Undervisningen tilrettelægges, så hvert fag indgår i fire til seks forløb. Hvert fag skal indgå i mindst to flerfaglige forløb og i mindst ét enkeltfagligt forløb. I flerfaglige forløb indgår alle tre fag. De flerfaglige forløb udgør mindst halvdelen af den samlede undervisningstid.

Undervisningen tager afsæt i konkrete og virkelighedsnære flerfaglige eller enkeltfaglige problemstillinger, og eleverne lærer at udvikle og forholde sig til foreliggende og egne løsningsforslag.

Undervisningen skal være alsidig i valg af problemstillinger, metoder og synsvinkler. Eleverne skal inddrages i valg af emner og arbejdsformer. Der skal lægges afgørende vægt på den enkelte elevs muligheder for på et fagligt grundlag at fremføre egne synspunkter, argumenter og vurderinger.

Undervisningen skal tilrettelægges således, at der sker en faglig progression i:

- valg af problemstillinger (fra enkle til komplekse)
- metodiske krav (kravene til brug af forskellige materialetyper til at dokumentere faglige sammenhænge)
- kravene til anvendelse af faglige begreber
- kravene til elevernes evne til præcis og nuanceret skriftlig og mundtlig faglig formidling.

Undervisningstiden kan planlægges fleksibelt, således at der i perioder gives mulighed for varieret undervisningstid i de enkelte fag af hensyn til deres deltagelse i de flerfaglige forløb, jf. de faglige mål. Den samlede undervisningstid for hvert af fagene skal dog overholdes. Undervisningen skal tillige belyse faggruppens professionsrettede perspektiver.

KS er en konstruktion, der på mange måder er alternativ i forhold til den traditionelle fagtænkning. Det er ikke et nyt fag, men det er derimod tre distinkte fag med hver deres fagtraditioner og metoder, der skal arbejde sammen i en faggruppe. Det overordnede formål med dette fagsamarbejde er, at eleverne bliver i stand til at anvende fagenes forskellige metoder og indgangsvinkler på et konkret stofområde. Det skulle dermed gerne blive klart for eleverne, at fagene bidrager med noget forskelligt, og at de tilsammen kan bidrage til en bedre belysning af stofområdets kompleksitet. Det flerfaglige arbejde i faggruppen udgør mindst halvdelen af undervisningstiden og stiller nogle særlige krav til tilrettelæggelse og gennemførelse af undervisningen.

Arbejdet med konkrete virkelighedsnære problemstillinger, fremførelse af egne fagligt funderede synspunkter og med udviklingen af løsningsforslag er udfoldet under 2.1. Faglige mål.

Undervisningen i faggruppen kan tilrettelægges på flere forskellige måder, under hensyntagen til de ovenfor beskrevne krav hertil. Nedenstående skemaer skitserer fire eksempler på den overordnede tilrettelæggelse af de enkelt- og flerfaglige forløb over de tre semestre:

Eksempel 1				
Forløb 1	Forløb 2	Forløb 3	Forløb 4	Forløb 5
1. semester	1. semester	2. semester	2. eller 3. semester	3. semester

Enkeltfagligt forløb historie	Enkeltfagligt forløb historie	Flerfagligt forløb (alle fag)	Enkeltfagligt forløb historie	Flerfagligt forløb (alle fag)
	Enkeltfagligt forløb samfundsfag		Enkeltfagligt t forløb samfundsfag	
	Enkeltfagligt forløb religion		Enkeltfagligt forløb religion	

Eksempel 2			
Forløb 1 1. semester	Forløb 2 2. semester	Forløb 3 2. semester	Forløb 4 3. semester
Enkeltfagligt forløb historie	Flerfagligt forløb (alle fag)	Enkeltfagligt forløb historie	Flerfagligt forløb (alle fag)
Enkeltfagligt forløb samfundsfag		Enkeltfagligt forløb samfundsfag	
Enkeltfagligt forløb religion		Enkeltfagligt forløb religion	

Eksempel 3			
Forløb 1 1. semester	Forløb 2 2. semester	Forløb 3 2. eller 3. semester	Forløb 4 3. semester
Enkeltfagligt forløb historie	Flerfagligt forløb (alle fag)	Flerfagligt forløb (alle fag)	Flerfagligt forløb (alle fag)
Enkeltfagligt forløb samfundsfag			
Enkeltfagligt forløb religion			

Eksempel 4			
Forløb 1 1. semester	Forløb 2 2. semester	Forløb 3 2. eller 3. semester	Forløb 4 3. semester
Enkeltfagligt forløb historie	Flerfagligt forløb (alle fag)	Enkeltfaglige forløb i historie og samfundsfag med samspil mellem de to fag	Flerfagligt forløb (alle fag)
Enkeltfagligt forløb samfundsfag			
Enkeltfagligt forløb religion		Enkeltfagligt forløb religion	

Eksempel 5					
Forløb 1 1. semester	Forløb 2 1. semester	Forløb 3 2. semester	Forløb 4 2. semester	Forløb 5 3. semester	Forløb 6 3. semester
Enkeltfagligt forløb historie	Flerfagligt forløb (alle fag)	Enkeltfagligt forløb historie	Flerfagligt forløb (alle fag)	Enkeltfagligt forløb historie	Flerfagligt forløb (alle fag)
Enkeltfagligt forløb samfundsfag		Enkeltfagligt forløb samfundsfag		Enkeltfagligt forløb samfundsfag	
Enkeltfagligt forløb religion		Enkeltfagligt forløb religion		Enkeltfagligt forløb religion	

Læreplanens faglige mål og kernestof rummer et betydeligt spillerum for at arbejde på forskellige måder og med forskellige temaer. Eleverne skal f.eks. kunne *anvende og kombinere viden, kundskaber og metoder fra fagene i faggruppen til at opnå indsigt i historiske, samfundsmæssige og kulturelle sammenhænge i Danmark og andre lande*, men der er mulighed for at lade eleverne få medindflydelse på, hvilke eksempler man arbejder med. Det kan ofte være lettere at lade eleverne få indflydelse på valget af enkeltfaglige emner og problemstillinger, da arbejdet med de flerfaglige kan kræve mere koordinering og forudsætter relevant fagligt materiale i alle tre fag.

#### Progression i valg af problemstillinger:

Uanset hvilke områder man vælger at behandle inden for faggruppens genstandsfelt, vil det meget hurtigt kunne blive meget komplekst. I tilrettelæggelsen af undervisningen er det derfor hensigtsmæssigt at arbejde med måder at reducere kompleksiteten i de første semestre. I valget af problemformulering er der en række måder, hvorpå man kan opnå denne reduktion:

- Materialeudvælgelse
- Geografisk afgrænsning. Man vælger at se på et fænomen, som det kommer til udtryk i f.eks. lokalområdet.
- Afgrænsning i forhold til antal introducerede begreber. F.eks. liberalisme vs. socialisme, sekularisme vs. fundamentalisme.
- Større eller mindre selvstændighed i udarbejdelse af problemformulering.

Senere i forløbet kan kompleksiteten på de nævnte områder øges.

#### Progression i metodiske krav:

Eleverne skal kunne anvende de forskellige fags metoder, men de skal derudover kunne kombinere de forskellige metoder og ideelt set kende styrker og svagheder ved de enkelte fags metodiske tilgange til stoffet. Det er vigtigt, at eleverne tidligt erfarer, at fagene bidrager med noget forskelligt, og at denne forskellighed i en vis udstrækning skyldes fagernes forskellige metoder. Man kan for at tydeliggøre dette arbejde med samme materiale (tekst, video, m.m.) i alle tre fag og derigennem tydeliggøre både de generelle analytiske greb, som



fagene er fælles om, og de særlige historie-, religions- eller samfundsfaglige metoder og begreber, som er relevante i forhold til det analytiske arbejde.

#### Progression i anvendelse af faglige begreber:

I arbejdet med at give eleverne et fagligt sprog er det vigtigt, at man indtænker en progression. Ofte vil man fra start fokusere på at lære enkelte begreber, f.eks. om ideologier, perioder, religioner o.l. og anvende dem i forhold til mere simple sammenhænge. Undervejs i undervisningen vil der typisk ske et skifte fra det redegørende/undersøgende til det mere analyserende/diskuterende. Her er det vigtigt, at man gør de stigende krav om begrebsanvendelse klart for eleverne. Elevernes brug af begreber kan endvidere styrkes, hvis man på tværs af fagene tilstræber en fælles begrebsbrug, hvor det er muligt, f.eks. om samfundstyper, velfærdsmodeller og historiske perioder.

#### Progression i skriftlig og mundtlig formidling:

Faglig formidling af en central del af faggruppen. Derfor er det vigtigt, at der løbende trænes såvel skriftlig som mundtlig formidling. Typisk vil man træne udarbejdelse af et skriftligt produkt (f.eks. synopsis) til brug for en mundtlig fremlæggelse i forhold til den flerfaglige interne prøve, og mundtlig fremlæggelse med brug af en disposition i forhold til den enkeltfaglige prøve. Træning af både den skriftlige og mundtlige formidling tilrettelægges således, at der er en klar progression, eksempelvis i forhold til taksonomi og inddragelse af bilagsmaterialer, faglige begreber, viden fra undervisningen og supplerende materialer. Som afslutning på hvert forløb kan man med fordel træne faglig formidling, men i den daglige undervisning er det oplagt ligeledes at tænke både mundtlige fremlæggelser og mindre skriftlige øvelser ind. Den skriftlige formidling, herunder arbejdet med historieopgaven, kan med fordel også tilrettelægges, så eleverne trænes i forhold til den større skriftlige opgave (SSO).

I planlægning og skemalægning kan der indgå overvejelser omkring eventuelle projektperioder med flere timer, blokdage og intensive forløb i de enkelte fag. Det vil derudover være hensigtsmæssigt, hvis der skabes mulighed for, at alle tre lærere kan være til stede i klassen samtidig ved f.eks. opstart af nye projekter og ved fremlæggelser af skriftlige produkter.

### **3.2. Arbejdsformer**

*I undervisningen skal der anvendes afvekslende og elevaktiverende arbejdsformer, således at eleverne får gode muligheder for at dokumentere, formidle og diskutere faglige sammenhænge og synspunkter. Udadvendte aktiviteter, herunder mindst én mindre empirisk undersøgelse, skal integreres i undervisningen.*

*Flerfaglige problemstillinger er omdrejningspunktet for det faglige samarbejde i de flerfaglige forløb. I de enkeltfaglige forløb behandles enkeltfaglige problemstillinger. Problemstillingerne behandles med brug af viden, begreber og metoder fra fagene.*

*Det skriftlige arbejde skal tilrettelægges, så eleverne prøver forskellige skriftlige arbejdsformer til støtte for den faglige indlæring og formidling, herunder udarbejdelse af et kortere skriftligt produkt til brug for en mundtlig fremlæggelse og af en disposition for mundtlig besvarelse af spørgsmål.*

*I undervisningen skal der individuelt udarbejdes en historieopgave på mindst fem normalsider a 2400 enheder (antal anslag inkl. mellemrum). Læreren sætter rammen for opgaven. Historieopgaven har som formål at opøve eleverne i at arbejde med og fordybe sig i historiske problemstillinger, herunder inddrage de faglige mål og fagets kernestof.*

*Det skriftlige arbejde i faggruppen skal medvirke til at træne elevernes studieforberedende kompetencer.*

I den daglige undervisning er det vigtigt, at der – med blik for de elevtyper, der er på holdet – anvendes afvekslende og elevaktiverende arbejdsformer. Målet med en varierende undervisning er at sikre, at eleverne gennem en høj grad af aktivitet og inddragelse både lærer det faglige stof og får mulighed for at bringe det i spil gennem videreformidling og diskussion. Dette kan ske gennem forskellige øvelser, ligesom det med fordel kan inddrages til eksempelvis informationssøgning, quizzer, konkurrencer, formidling osv.

I forhold til undervisningen skal udadvendte aktiviteter medtænkes. Det kan være mindre undersøgelser, hvoraf der skal laves mindst én mindre kvalitativ eller kvantitativ undersøgelse, baseret på eksempelvis observationer, interviews eller spørgeskemaer. Det er her oplagt at inddrage lokalområdet, eksempelvis museer, religiøse menigheder, politikere, banker, sprogskole, politi, virksomheder osv. Dette kan gøres ved besøg, praktik eller foredrag m.v. Arbejdet hermed udfoldes tillige under 2.1. Faglige mål.

I det flerfaglige samarbejde kan det være nødvendigt, at de tre fag afprøver nye arbejdsmetoder eller trækker på andre fagtraditioner, end der gøres i en rent enkeltfaglig tilrettelæggelse af det pågældende fags undervisningen. Dette skal understøtte et tæt fagligt samspil, hvor fagenes forskellige perspektiver supplerer hinanden.

Hvis elever planlægger at arbejde sammen i grupper ved den interne flerfaglige prøve, er det hensigtsmæssigt at grupperne nedsættes i samråd med læreren. Gruppeforberedelse forudsætter naturligvis, at der i undervisningen er arbejdet målrettet med elevernes samarbejdskompetencer.

Der indgår som del af KS en mindre empirisk undersøgelse, hvilket udfoldes under 2.1. Faglige mål.

For at fremme elevernes forståelse af sammenhængen mellem mål, stofvalg, materiale og undervisningsform bør der løbende foregå en drøftelse af fagets/faggruppens mål og undervisningens indhold.

Eleverne skal som led i den interne prøve udarbejde et mindre skriftligt produkt, der danner udgangspunkt for deres individuelle fremlæggelse, hvilket de i undervisningen er blevet trænet i. De nærmere krav til det skriftlige produkt beskrives under 4.2.1. Elevernes generelle skriftlige kompetencer og tilegnelse af viden kan tillige understøttes gennem inddragelse af forskellige former for skriftligt arbejde i undervisningen. Det er, også af hensyn til den skriftlige dimension, nødvendigt at eleverne hurtigt gør erfaringer med forskellige skriftlige arbejdsformer. Der kan med fordel anvendes forskellige skriveøvelser såsom:

- Hurtigskrivning: f.eks. ”Når jeg hører ordet menneskerettigheder kommer jeg til at tænke på”
- Registreringsskrivning: f.eks. ”Hvad ved jeg? Hvad tror jeg, at jeg ved? Hvad vil jeg gerne vide?”

- Korte redegørelser og analyser: Holdningsprægede genrer som brev, dagbog, avisartikel, prædiken, politisk tale, læserbrev o.l.

Når man overvejer arbejdsformer, medtænkes i hvor høj grad emnet, flerfagligt såvel som enkeltfagligt, giver mulighed for inddragelse af forskelligartede samarbejdsøvelser, dramatiseringer og rollespil. Endvidere bør man være opmærksom på, i hvor høj grad emnet indbyder til udadrettede aktiviteter, til empiriske undersøgelser i forbindelse med institutions- og virksomhedsbesøg, museumsbesøg, teaterforestillinger, ekskursioner m.m.

Eleverne skal i tilknytning til faggruppen udarbejde en opgave i historie, med et omfang på minimum 5 normalsider a 2400 anslag (antal anslag inkl. mellemrum). De nærmere rammer for arbejdet behandles under 3.4. Samspil med andre fag.

### **3.3. It**

*Informationsteknologi skal anvendes til:*

- *målrettet informationssøgning, herunder finde, udvælge og anvende relevant information fra internettet*
- *træning i kritisk anvendelse af internettets ressourcer*
- *ansvarligt og reflekteret at forholde sig til sociale medier og deres anvendelse*
- *bearbejdning og formidling af faglig viden*
- *kreativt og innovativt at bidrage til formidling ved hjælp af digitale produktioner i faglige sammenhænge, herunder ansvarlig remediering*
- *vidensdeling og deltagelse i debat om aktuelle problemstillinger.*

Kultur- og Samfundsfaggruppen har en central rolle i styrkelsen af elevernes/kursisternes digitale dannelse. Dette sker gennem både opøvelsen af en metodisk-kritisk tilgang til de mange forskellige former for digitalt materiale, de omgives af og gennem arbejdet med selv at træffe reflekterede valg i forbindelse med udarbejdelsen af forskellige former for formidling. Elevernes digitale dannelse skal tillige fremme deres muligheder for at deltage som medborgere i samfundet og forstå vigtigheden af at være bevidste og reflekterede deltagere i digitale fællesskaber.

It anvendes bl.a. til informationssøgning, træning i kritisk anvendelse af internettets ressourcer, bearbejdning, kommunikation, formidling og vidensdeling.

Eleverne skal lære at anvende målrettede søgninger til at finde relevante faglige materialer i forbindelse med deres arbejde i faggruppen. Øvelser, hvor man ved brug af fagligt relevante ord og fokuserede sætninger i bestemte søgemaskiner skal finde bestemte faktuelle oplysninger på nettet, kan fremme den relevante søgning, og i denne sammenhæng er det væsentligt, at der fokuseres på at træne evnen til at vurdere det udvalgte materiale metodisk-kritisk. Ligeledes er det væsentligt, at der arbejdes målrettet med udvælgelse af relevante søgemaskiner, baseret på kendskab til disses fordele og ulemper.

Eleverne lærer at kunne vurdere informationers pålidelighed ved at kunne identificere afsenderen, og den interesse afsenderen kan have i at stille bestemte informationer til rådighed. I forbindelse med informationssøgning præsenteres og anvendes kildekritiske redskaber og tilgange til vurdering af materiale, herunder digitale kilder. Eleverne lærer om, hvordan politisk misinformation og fordrejede forklaringer udbredes, og hvordan man kan forsøge at spotte det. Til at illustrere nødvendigheden af kildekritik kan hjemmesider med

et propagandistisk sigte indgå, f.eks. ved at analysere fundamentalistiske gruppers materiale eller hjemmesider, eller lave øvelser i at analysere nynazistisk materiale. Det er således væsentligt, at elevernes praktiske kunnen i forbindelse med at indsamle og udvælge kombineres med træning i kritisk tænkning i forhold til afsenders formål med materialet.

Eleverne lærer at analysere, anvende og formidle forskelligartet materiale: tekst, statistik, billeder, lyd osv.

Arbejdet med analyse og anvendelse af materiale kan gøres på mange forskellige måder. Væsentligt i denne sammenhæng er, at eleverne bliver trænet i, at forskelligt materiale kræver forskellige tilgange, således at eleverne bliver i stand til at anvende materialet og analyserne i en fornuftig formidling af væsentlige pointer. Eleverne præsenteres for et varieret materiale, som de lærer at bearbejde både til skriftlige produkter og til mundtlig formidling.

I denne sammenhæng arbejder eleverne ligeledes med IT som kommunikationsmedie og elevernes trænes i reflekteret deltagelse i en faglig relevant debat, internt i klassen, på skolen eller eksternt lokalt/globalt. Der kan laves hjemmesider, vlogs og blogs, YouTube-videoer, o.l. eller man kan anvende IT til at kommunikere med fagligt relevante mennesker og grupper, man ikke nødvendigvis kan mødes med. Væsentligt er det, at eleverne gives fornemmelse for de muligheder og udfordringer IT giver i og for faglig dialog og hensigtsmæssig kommunikation.

I forbindelse med arbejdet med formidling og remediering i faget, inddrages relevante ressourcer som tekstbehandlings- og præsentationsprogrammer, skabelonbaserede produktions- og formidlingsprogrammer, kameraer, simple videoredigeringsprogrammer m.m.

### **3.4. Samspil med andre fag**

*Undervisningen kan lægge op til samspil med fag uden for faggruppen med det formål yderligere at uddybe og perspektivere kernestof og anvendelsesaspekter i de tre fag.*

*Som optakt til historieopgaven gennemføres et obligatorisk forløb i samspil med dansk med vægt på fordybelse i et relevant emne samt elevernes udtryksfærdigheder. Historiefaget har her særligt fokus på:*

- *elevernes evne til kritisk og reflekteret at finde, udvælge, anvende og vurdere forskelligartet materiale*
- *faglig opgaveskrivning, herunder anvendelse af citater, henvisninger, figurer, illustrationer m.v.*
- *historiefagets identitet og metoder.*

Udover det faglige samspil inden for KS indgår fag og faggruppe også i andre former for fagligt samspil, f.eks. i forbindelse med SSO. Også i andre tilfælde kan fagene indgå i fagligt samspil som eksempelvis i forbindelse med studieture, ekskursioner, m.m.

Forløbet i samspil med dansk bruges til at underbygge arbejdet og er samtidigt et eksempel på, hvordan to fag meningsfuldt kan arbejde sammen om et emne. Det kan samtidig for eleverne være et eksempel på hvordan en undersøgelsesproces og skriveproces hænger sammen, hvordan man kan få vejledning (af andre elever og/eller læreren) mens man skriver, og hvordan man skriver en faglig opgave med dertil krævet faglig argumentation, dokumentation og formalia.

Forløbet planlægges og afvikles sammen med dansklæreren sådan at begge fag indgår fagligt meningsfuldt, og begge fags viden og metoder bringes i spil.

Udarbejdelsen af historieopgaven er med til at styrke elevernes studiekompetencer i almindelighed og bidrager specifik til træning af skrivekompetence, bl.a. i forhold til SSO. Det er således i høj grad arbejdet med at skrive en sammenhængende faglig opgave, der er i centrum, hvorfor det er vigtigt at tydeliggøre kravene til sådanne opgaver for eleverne. Her kan det være hensigtsmæssigt at arbejde eksplicit med forskellene på forskellige taksonomiske niveauer.

Historieopgaven skrives i tilknytning til undervisningen, hvilket dels vil sige, at eleverne gennem undervisningen forberedes på opgaven, og dels vil sige, at der kan bruges tid på selve opgaveudarbejdelsen i undervisningstiden, herunder evt. vejledning af eleverne. En betydelig del af denne vejledning vil ofte bestå i at sætte eleverne ind i de opgavetekniske krav og orientere dem om arbejdsprocessen.

Der er mange fordele ved, at opgaven skrives i tilknytning til forløbet gennemført i samspil med dansk, da det kan bl.a. medvirke til øget fokus på selve opgaveskrivningen/skriveprocessen og til en øget faglig fordybelse i det pågældende emne. Forløbet kan dog også tilrettelægges, så det lægger meningsfyldt op til at skrive inden for et eller flere af de gennemgåede enkelt- eller flerfaglige forløb.

Forløbet kan zoome ind på f.eks. en udviklingstendens i en afgrænset tidsperiode. Det kan være udviklingen af centrale tematikker i forholdet mellem menneske og natur, kønnene, videnskab og tro, borger og nation, by og land, døden, gudsforhold, barndom, kultur møder og konflikter, fattigdom og ulighed, censur og offentlighed, krig og fred o.l. Centralt er det, at valget af fokus har relevans for de to fag i samarbejde og af interesse for den konkrete klasse. Helt konkret kan forløbet være en undersøgelse af perioden Det moderne gennembrud (i dansk) og Industrialiseringen (i historie). Som en del af forløbet opnår eleverne i danskfaget forståelse for udviklingen fra romantikken til Det moderne gennembrud og tiden efter. Der er således ikke tale om et samlet overblik over den danske litteraturs historie, men en kontekstualisering af det konkrete emne.

Det kan skabe klarhed og overskuelighed i processen og i vejledningen, hvis eleverne på et hold skriver opgave om det samme tema, men det er ikke et krav. Det vil ofte være læreren, der udarbejder opgaveformuleringerne, men kursisterne kan også inddrages i dette arbejde. Eleverne må gerne arbejde med enslydende opgaveformuleringer, eller man kan formulere flere, som eleverne kan vælge imellem. Det kan være med til at skabe motivation i arbejdet med opgaven, hvis opgaveformuleringerne rummer koblinger til kursisternes egen samtid og livsverden.

Kravet om, at kursisterne selv skal finde, udvælge, anvende og vurdere forskelligartet materiale, kan understøttes af lærerproducerede ressourcerum eller materialesamlinger.

Evaluerings af historieopgaven kan tage mange former. Kursisterne kan læse og kommentere hinandens opgaver, eventuelt ud fra lærerdefinerede fokuspunkter eller læreren kan give mundtlig eller skriftlig feedback eventuelt i kombination med en karakter. Det er hensigtsmæssigt, at kursisterne får en tilbagemelding, som kan anvendes fremadrettet i elevernes skriftlige arbejde.

## **4. Evaluering**

### **4.1. Løbende evaluering**

*Gennem individuel faglig vejledning og respons på elevprodukter, herunder skriftligt arbejde, skal eleven undervejs i det samlede forløb bibringes en klar opfattelse af niveauet for og udviklingen i det faglige standpunkt. Der skal ske en fremadrettet vejledning med præcise anvisninger på, hvordan elevens opfyldelse af de faglige mål kan forbedres.*

*I hvert semester skal undervisning og fagsamarbejde evalueres af elever og lærere.*

Faggruppens lærere koordinerer evalueringsaktiviteter og aftaler indholdet i tilbagemeldinger til den enkelte elev og holdet. Alle lærerne i faggruppen kan med fordel indimellem være til stede, når der sker en evaluering af undervisningen og fagsamarbejdet.

Eleverne lærer allerede tidligt i deres hf-forløb at blive bevidste om, hvad der kræves af indsats for at opnå et givet udbytte, og de får derfor løbende klare tilbagemeldinger på deres faglige standpunkt og udviklingen heri, ligesom de vejledes målrettet og præcist i, hvorledes deres opfyldelse af faglige mål kan forbedres.

I forbindelse med individuelt arbejde samt gruppe- og projektarbejde modtager eleverne evaluering af arbejdet og dets fremdrift. Et middel til at højne elevens indlæring i processen er aftalte terminer med krav om produkter (udkast til problemformulering, stikord, dispositioner, litteraturliste mv.).

Der foregår normalt en løbende evaluering som en integreret del af undervisningen, og i hvert semester afsættes tid til en systematisk evaluering.

### **4.2. Prøveform**

*Der afholdes en intern flerfaglig mundtlig prøve og en ekstern mundtlig prøve i ét af de tre fag.*

Eleverne afprøves både med fokus på deres enkelt- og flerfaglige kompetencer ved at der afvikles to prøver: En intern flerfaglig prøve og en ekstern prøve i et af de tre indgående fag. Læreren orienterer eleverne om prøvernes forløb, herunder vises eksempler på opgaver.

Den interne prøve har det flerfaglige perspektiv som udgangspunkt, og afvikles efter at undervisningen i faggruppen er afviklet, men forud for sidste undervisningsdag i semesteret. Da undervisningstiden er afsluttet, skal man forud for den interne prøves start sikre, at eleverne tillige i alle tre fag er forberedte på den efterfølgende enkeltfaglige prøve. Der kan mellem den interne og den eksterne prøve afholdes generel eksamensvejledning ligesom elevernes eksamensforberedelse til den enkeltfaglige prøve kan understøttes vha. en læseplan eller lignende.

Eleverne har i forbindelse med den interne flerfaglige prøve øvet, hvordan det skriftlige produkt skal udarbejdes, og hvordan udleverede bilag, begreber og viden fra fagene samt egen indsamlet materiale inddrages og hvilke faktorer, der spiller en rolle for bedømmelsen.

Eleverne har i forbindelse med den eksterne enkeltfaglige prøve øvet, hvorledes en opgaves spørgsmål kan besvares bedst muligt med brug af udleverede bilag og kernestof og er informeret om, hvilke faktorer der spiller en rolle for bedømmelsen.

#### **4.2.1. Intern flerfaglig prøve**

*Undervisningstiden i faggruppen afsluttes to til fire uger før elevernes sidste undervisningsdag i tredje semester. Efter afslutning af undervisningstiden i faggruppen og før elevernes sidste undervisningsdag i tredje semester, afholdes en intern flerfaglig individuel mundtlig prøve på baggrund af et kortere skriftligt produkt. Prøven skal have det flerfaglige perspektiv som udgangspunkt og skal samtidig inddrage hvert af de tre fags bidrag til belysning af den flerfaglige problemstilling.*

*Eleverne trækker en opgave med ukendte bilag, hvorefter de skal udarbejde et kortere skriftligt produkt til brug ved en mundtlig fremlæggelse.*

*Elever, der ønsker at arbejde sammen, trækker i fællesskab en opgave i grupper på maksimalt tre elever.*

*Det skriftlige produkt udarbejdes i mindst 15 timer fordelt over mindst en uge, efter at undervisningstiden i faggruppen er afsluttet.*

*Eleverne modtager vejledning i løbet af den periode, hvor det skriftlige produkt udarbejdes. Det skriftlige produkt skal afleveres minimum tre dage før prøvens afvikling.*

*Opgaverne, der indgår som grundlag for prøven, skal relatere til mindst to flerfaglige forløb fra undervisningen, jf. pkt. 3.1., og den enkelte opgave må højst trækkes tre gange på samme hold.*

*Opgaverne indeholder en overskrift, der angiver undervisningsforløbets titel, og et ukendt, varieret bilagsmateriale på seks til otte normalsider a 2400 enheder (antal anslag inklusiv mellemrum). Det varierede bilagsmateriale skal indeholde tekst, statistisk materiale og billedmateriale. Ved anvendelse af elektronisk mediemateriale som en del af bilagsmaterialet svarer fire til syv minutters afspilning til én normalside.*

*Det skriftlige produkt skal have et omfang på to til fire sider og skal indeholde:*

- titel*
- en flerfaglig problemformulering*
- oversigt over de problemstillinger, der er arbejdet med en behandling af problemstillingerne ud fra:
  - a) den trukne opgaves bilag*
  - b) begreber og viden fra alle tre fag*
  - c) egen indsamlet empiri eller selvfundet supplerende fagligt materiale**
- en samlet konklusion på arbejdet med problemformuleringen.*

*Eksaminationstiden er ca. 30 minutter pr. elev. Eksaminationen indledes med elevens præsentation på ca. seks til otte minutter og former sig derefter som en faglig samtale mellem den enkelte elev og holdets faglærere, samt en fagperson fra skolen, der ikke har undervist de pågældende elever.*

*Kravet om at opgaverne, der indgår som grundlag for prøven, skal relatere til mindst to flerfaglige forløb fra undervisningen, betyder, at hver opgave skal relatere til ét af de mindst to flerfaglige forløb. Opgaverne skal i omfang og indhold overholde kravene i lære-*

planen. Omregning af tabeller, diagrammer og billeder til normalsider foregår efter et skøn. Hvis der indgår elektronisk mediemateriale i bilagsmaterialet, skal det udleveres til eleverne. Der må således ikke indgå links i bilagsmaterialet, da links kan være ude af drift i perioder. Der skal ikke udarbejdes spørgsmål til opgaverne, og der angives ikke fag på det enkelte bilag. Eleverne skal have mulighed for at demonstrere flere faglige vinkler på det samme materiale, hvor dette er relevant. Der udarbejdes et antal opgaver, således at antallet af trækningsmuligheder overstiger antallet af eksamensenheder med mindst tre jf. eksamensbekendtgørelsen.

Hvis eleverne forbereder sig i grupper, afgør gruppens medlemmer individuelt, om de vil udarbejde og aflevere et fælles skriftligt produkt, eller om der udarbejdes og afleveres individuelle produkter. Det skriftlige produkt udarbejdes i mindst 15 timer fordelt over mindst en uge efter at uddannelsestiden i faggruppen er afsluttet. Skolen fastlægger de nærmere rammer for skriveperiode og vejledning. Skolen kan f.eks. placere nogle hele eller halve dage i skemaet, hvor eleverne kan udarbejde det skriftlige produkt og modtage vejledning.

Skolen sikrer, at det afleverede produkt lever op til læreplanens krav. Hvis ikke det er tilfældet, skal eleven straks udbedre sit produkt, så betingelserne for at gå til prøven jf. eksamensbekendtgørelsens § 7 stk. 1 er opfyldt.

Den interne prøve tager udgangspunkt i elevens fremlæggelse af det skriftlige produkt på seks til otte minutter. Heri indgår en præsentation af problemformulering, problemstillinger og konklusioner. I både fremlæggelse og efterfølgende dialog behandles den valgte flerfaglige problemformulering ud fra det trukne bilagsmateriale, begreber og viden fra faggruppens tre fag og relevant supplerende materiale, som eleven selv har tilvejebragt. I den efterfølgende dialog mellem elev og lærere uddybes punkter fra den mundtlige fremlæggelse, ligesom der kan kobles til relevante faglige perspektiver, som ikke er berørt. Det skriftlige produkt indgår ikke i bedømmelsen.

Det trukne bilagsmateriale inddrages i det omfang, det er relevant for den givne problemformulering. Anvendes et bilag ikke, skal eleven kunne begrunde sit valg. Relevante begreber og viden fra alle tre fag indgår i prøven i forhold til de problemstillinger, der er arbejdet med i det skriftlige produkt. Det er op til eleven at indsamle egen empiri eller selv finde supplerende fagligt materiale, som på relevant måde bidrager til besvarelse af den flerfaglige problemformulering. Der kan f.eks. være tale om eget interview, egen spørgeskemaundersøgelse, bøger, artikler, statistisk materiale eller billedmateriale.

Når en elev fra en gruppe er til mundtlig prøve, må de andre elever i gruppen ikke overvære prøven, før de selv er blevet eksamineret jf. eksamensbekendtgørelsen.

Det på holdet anvendte prøvemateriale oplyses på undervisningsbeskrivelsen, således censor er orienteret om, hvilke materialer som har indgået i den interne prøve.

Den interne censors rolle ved prøven følger eksamensbekendtgørelsens § 29, herunder at vedkommende skal medvirke til og påse, at prøverne gennemføres i overensstemmelse med de gældende regler.



#### 4.2.2. Prøveform i historie B

*Der afholdes en mundtlig prøve på grundlag af en opgave med ukendte spørgsmål og et ukendt bilagsmateriale. Opgaven har tilknytning til et af de i undervisningen gennemførte forløb.*

*Opgaverne, der indgår som grundlag for prøven, skal tilsammen dække de relevante faglige mål og i al væsentlighed fagets kernestof. Der skal indgå opgaver fra mindst fire forløb, heraf mindst to flerfaglige forløb og mindst et enkeltfagligt forløb. Den enkelte opgave må anvendes højst tre gange på samme hold.*

*Opgaverne skal bestå af et tema med problemorienterede spørgsmål, der dækker de taksonomiske niveauer i faget, og et bilagsmateriale på 1½ til to normalsider a 2400 enheder (antal anslag inklusiv mellemrum).*

*Hver opgave skal i videst muligt omfang indeholde forskelligartede materialer. Ved anvendelse af elektronisk mediemateriale som en del af bilagsmaterialet svarer fire til syv minutters afspilning til en normalside.*

*Eksaminationstiden er ca. 30 minutter. Der gives ca. 60 minutters forberedelsestid.*

*Eksaminationen indledes med eksaminandens præsentation og former sig derefter som en samtale mellem eksaminand og eksaminator med udgangspunkt i opgaven.*

#### Opgaver

En opgave skal overholde reglerne i læreplanen ovenfor. Et materiale, som er anvendt i undervisningen i et af de tre fag i faggruppen eller til den interne prøve, er ikke ukendt og kan ikke anvendes til prøven.

Opgaverne skal bestå af et tema med problemorienterede spørgsmål, der dækker de taksonomiske niveauer i faget. Eksempel:

Indien – en kommende stormagt?

- Hvilken forbindelse har de trukne materialer med det behandlede tema?
- Hvilke forskelle og ligheder er der mellem, hvordan den britiske kolonialisme og dens betydning for nutidens Indien fremstilles i bilag X og Y? Inddrag relevante fagbegreber herunder erindringspolitik.
- Diskutér hvilke historiske forhold, der fortsat spiller ind på Indiens mulighed for at blive en stormagt, jf. bilag Z.

Hvis der indgår elektronisk mediemateriale i bilagsmaterialet, skal det udleveres til eleverne.

Under forudsætning af at opgaverne tilsammen i al væsentlighed dækker de faglige mål og kernestoffet, kan eksaminator lade opgaver med enslydende bilagsmateriale gå igen to eller tre gange på det enkelte hold. Der må som udgangspunkt ikke være helt eller delvist sammenfald i de forskellige opgavers bilagsmateriale. Ifølge eksamensbekendtgørelsen skal antallet af trækningsmuligheder overstige antallet af eksamensenheder med mindst 3. Alle trækningsmuligheder skal fremlægges ved prøvens start, og udtrukne muligheder kan ikke trækkes igen.

## Forberedelsestiden

Regler vedrørende eksaminandernes brug af internettet for at tilgå tilladte hjælpemidler ved prøverne fremgår af § 6 i ”Bekendtgørelse om visse regler om prøver og eksamen i de gymnasiale uddannelser”.

I [vejledningen](#) til denne bekendtgørelse er der givet eksempler på, hvilke hjælpemidler der må, og hvilke der ikke må tilgås via internettet.

Ifølge § 6 i denne bekendtgørelse gælder følgende for prøven (inkl. forberedelsestiden): *Adgang til internettet under prøverne er ikke tilladt for eksaminanden. Dog kan eksaminanden anvende internettet for så vidt angår digital adgang til undervisningsmateriale, der på institutionens foranledning er blevet anvendt i undervisningen, og som fremgår af undervisningsbeskrivelsen, såfremt det ikke kan medbringes og opbevares lokalt. Egne notater og egne arbejder skal medbringes og opbevares lokalt under prøven. Eksaminanden har dog i tilfælde, hvor materialet har en sådan karakter, at det ikke kan opbevares lokalt, adgang til at tilgå materialet via internettet under prøven.*

Eksaminanden skal altså, så vidt det er muligt, downloade og medbringe al digitalt undervisningsmateriale og egne noter, for at kunne anvende det i forberedelsestiden.

I Vejledning til ovennævnte bekendtgørelse er det nærmere præciseret, hvad der kan, og hvad der ikke kan være tilladte hjælpemidler på nettet. Fx er det tilladt at have netadgang til e- og i-bøger, der er brugt i undervisningen, og som ikke kan opbevares lokalt. Derimod er det fx ikke tilladt at have adgang til interaktive programmer eller databaser.

Det er skolen, der indenfor de givne rammer beslutter, hvilket undervisningsmateriale der ved den enkelte prøve er netadgang til, og det skal i undervisningsbeskrivelsen være klart for eksaminanderne, hvad der er tilladt at benytte under prøven.

## Eksaminationen

Eksaminationen indledes med eksaminandens præsentation og former sig derefter som en samtale mellem eksaminand og eksaminator med udgangspunkt i opgaven.

I samtalen uddybes punkter fra den mundtlige fremlæggelse, og der kan kobles til relevante faglige perspektiver, som ikke er berørt. Der er god tid til den faglige samtale, således at flere faglige mål kan demonstreres, og den individuelle bedømmelse kan sikres. Censor kan stille uddybende spørgsmål til eksaminanden.

### **4.2.3. Prøveform i religion C**

*Der afholdes en mundtlig prøve på baggrund af en opgave med ukendte spørgsmål og et ukendt bilagsmateriale. Opgaven har tilknytning til et af de i undervisningen gennemførte forløb. Opgaverne, der indgår som grundlag for prøven, skal tilsammen dække de relevante faglige mål og i al væsentlighed fagets kernestof. Der skal indgå opgaver fra mindst fire forløb, heraf mindst to flerfaglige forløb og mindst et enkeltfagligt forløb. Den enkelte opgave må anvendes højst tre gange på samme hold.*

*Opgaverne skal bestå af et tema med problemorienterede spørgsmål, der dækker de taksonomiske niveauer i faget, og et bilagsmateriale på 1½ til to normalsider a 2400 enheder (antal anslag inklusiv mellemrum).*

*Hver opgave skal i videst muligt omfang indeholde forskelligartede materialer. Ved anvendelse af elektronisk mediemateriale som en del af bilagsmaterialet svarer fire til syv minutters afspilning til en normalside.*

*Eksaminationstiden er ca. 30 minutter. Der gives ca. 60 minutters forberedelsestid.*

*Eksaminationen indledes med eksaminandens præsentation og former sig derefter som en samtale mellem eksaminand og eksaminator med udgangspunkt i opgaven.*

### Opgaver

En opgave skal overholde reglerne i læreplanen ovenfor. Et materiale, som er anvendt i undervisningen i et af de tre fag i faggruppen eller til den interne prøve, er ikke ukendt og kan ikke anvendes til prøven.

Opgaverne skal bestå af et tema med problemorienterede spørgsmål, der dækker de taksonomiske niveauer i faget. Eksempler herpå:

#### Islam og demokrati

- Hvilke forskellige opfattelse af islam og religionens forhold til demokrati kommer til udtryk i bilag A og B?
- Diskuter med inddragelse af sharia og andre relevante fagbegreber, hvad baggrunden for denne forskel er.

Bilag A: Kai Sørlander: Frihed skaber ikke demokrati (uddrag), Information, 23/4-2011.

Bilag B: Akmal Safwat: Islam står ikke i vejen for demokratiet (uddrag), Information, 9/5-2011.

#### Religion i det senmoderne samfund

- Hvilke udfordringer står den danske Folkekirke i dag overfor ifølge bilag A?
- Forklar med inddragelse af teori om det senmoderne, samt Phil Zuckermans teori om religionens betydning i Danmark og USA årsagerne til, at Folkekirken står over for disse udfordringer.
- Diskuter på baggrund af bilag B, om Folkekirkens rolle fortsat vil aftage i fremtiden.

Bilag A: Uddrag af ”Det siver ikke ud af Folkekirken – det styrtbløder” (uddrag) fra Information, 6/3-2017.

Bilag B: uddrag af ”Vi risikerer, at religion bliver reduceret til et redskab” i Kristeligt Dagblad, 28/9-2016.

#### Indien – en kommende stormagt?

- Hvorfor er tanker fra hinduismen ifølge bilag A vundet frem i de senmoderne, vestlige samfund i dag?
- Undersøg i forlængelse heraf, hvordan anvendelsen af yoga og meditation i hinduismen adskiller sig fra den anvendelse der findes i Vesten.
- Diskuter på baggrund af bilag A og B, om hinduismens syn på mennesket er foreneligt med det senmoderne menneskesyn.

Bilag A: Uddrag af ”Vi træner os til ro i sjælen” af Else Marie Nygaard i Kristeligt Dagblad den 16. januar 2009.

## Bilag B: Klassisk tekst fra hinduisme

Hvis der indgår elektronisk mediemateriale i bilagsmaterialet, skal det udleveres til eleverne. Der må således ikke indgå links i bilagsmaterialet, da links kan være ude af drift i perioder.

Under forudsætning af at opgaverne tilsammen i al væsentlighed dækker de faglige mål og kernestoffet, kan eksaminator lade opgaver med enslydende bilagsmateriale gå igen to eller tre gange på det enkelte hold. Der må ikke være helt eller delvist sammenfald i de forskellige opgavers bilagsmateriale. Ifølge eksamensbekendtgørelsen skal antallet af trækningsmuligheder overstige antallet af eksamensenheder med mindst 3. Alle trækningsmuligheder skal fremlægges ved prøvens start, og udtrukne muligheder kan ikke trækkes igen.

### Forberedelsestiden

Regler vedrørende eksaminandernes brug af internettet for at tilgå tilladte hjælpemidler ved prøverne fremgår af § 6 i ”Bekendtgørelse om visse regler om prøver og eksamen i de gymnasiale uddannelser”.

I [vejledningen](#) til denne bekendtgørelse er der givet eksempler på, hvilke hjælpemidler der må, og hvilke der ikke må tilgås via internettet.

Ifølge § 6 i denne bekendtgørelse gælder følgende for prøven (inkl. forberedelsestiden): *Adgang til internettet under prøverne er ikke tilladt for eksaminanden. Dog kan eksaminanden anvende internettet for så vidt angår digital adgang til undervisningsmateriale, der på institutionens foranledning er blevet anvendt i undervisningen, og som fremgår af undervisningsbeskrivelsen, såfremt det ikke kan medbringes og opbevares lokalt. Egne notater og egne arbejder skal medbringes og opbevares lokalt under prøven. Eksaminanden har dog i tilfælde, hvor materialet har en sådan karakter, at det ikke kan opbevares lokalt, adgang til at tilgå materialet via internettet under prøven.*

Eksaminanden skal altså, så vidt det er muligt, downloade og medbringe al digitalt undervisningsmateriale og egne noter, for at kunne anvende det i forberedelsestiden.

I Vejledning til ovennævnte bekendtgørelse er det nærmere præciseret, hvad der kan, og hvad der ikke kan være tilladte hjælpemidler på nettet. Fx er det tilladt at have netadgang til e- og i-bøger, der er brugt i undervisningen, og som ikke kan opbevares lokalt. Derimod er det fx ikke tilladt at have adgang til interaktive programmer eller databaser.

Det er skolen, der indenfor de givne rammer beslutter, hvilket undervisningsmateriale der ved den enkelte prøve er netadgang til, og det skal i undervisningsbeskrivelsen være klart for eksaminanderne, hvad der er tilladt at benytte under prøven.

### Eksaminationen

Eksaminationen indledes med eksaminandens præsentation og former sig derefter som en samtale mellem eksaminand og eksaminator med udgangspunkt i opgaven.

I samtalen uddybes punkter fra den mundtlige fremlæggelse, og der kan kobles til relevante faglige perspektiver, som ikke er berørt. Der er god tid til den faglige samtale, således at flere faglige mål kan demonstreres, og den individuelle bedømmelse kan sikres. Censor kan stille uddybende spørgsmål til eksaminanden.

#### 4.2.4. Prøveform i samfundsfag C

Der afholdes en mundtlig prøve på grundlag af en opgave med ukendte spørgsmål og et ukendt bilagsmateriale. Opgaven har tilknytning til et af de i undervisningen gennemførte forløb.

Opgaverne, der indgår som grundlag for prøven, skal tilsammen dække de relevante faglige mål og i al væsentlighed fagets kernestof.

Der skal indgå opgaver fra mindst fire forløb, heraf mindst to flerfaglige forløb og mindst et enkeltfagligt forløb. Den enkelte opgave må anvendes højst tre gange på samme hold.

Opgaverne skal bestå af et tema med problemorienterede spørgsmål, der dækker de taksonomiske niveauer i faget, og et bilagsmateriale på 1½ til to normalsider a 2400 enheder (antal anslag inklusiv mellemrum). Hver opgave skal i videst mulig omfang indeholde både tekst og statistisk materiale. Ved anvendelse af elektronisk mediemateriale som en del af bilagsmaterialet svarer fire til syv minutters afspilning til en normalside.

Eksaminationstiden er ca. 30 minutter. Der gives ca. 60 minutters forberedelsestid.

Eksaminationen indledes med eksaminandens præsentation og former sig derefter som en samtale mellem eksaminand og eksaminator med udgangspunkt i opgaven.

#### Opgaver

En opgave skal overholde reglerne i læreplanen ovenfor. Et materiale, som er anvendt i undervisningen i et af de tre fag i faggruppen eller til den interne prøve, er ikke ukendt og kan ikke anvendes til prøven.

Opgaverne skal bestå af et tema med problemorienterede spørgsmål, der dækker de taksonomiske niveauer i faget. Eksempel:

#### Ulighed og velfærdsstaten

- Redegør for de problemer vedr. [ulighed og velfærdsstaten], der fremgår af bilag A og B.
- Undersøg hvilke årsager, der er til de problemer vedr. [ulighed og velfærdsstaten], som du har redegjort for.  
Inddrag [social arv] og andre relevante begreber i undersøgelsen.
- Diskutér positive og negative konsekvenser ved et eller flere forslag til løsning af problemerne. Inddrag bilag C og [ideologier] i diskussionen.

I de kantede parenteser kan indsættes et andet tema og tilhørende relevante begreber.

Hvis der indgår elektronisk mediemateriale i bilagsmaterialet, skal det udleveres til eleverne. Der må således ikke indgå links i bilagsmaterialet, da links kan være ude af drift i perioder.

Under forudsætning af at opgaverne tilsammen i al væsentlighed dækker de faglige mål og kernestoffet, kan eksaminator lade opgaver med enslydende bilagsmateriale gå igen to eller tre gange på det enkelte hold. Der må ikke være helt eller delvist sammenfald i de forskellige opgavers bilagsmateriale. Ifølge eksamensbekendtgørelsen skal antallet af trækningmuligheder overstige antallet af eksamensenheder med mindst 3. Alle trækningmuligheder skal fremlægges ved prøvens start, og udtrukne muligheder kan ikke trækkes igen.

## Forberedelsestiden

Regler vedrørende eksaminandernes brug af internettet for at tilgå tilladte hjælpemidler ved prøverne fremgår af § 6 i ”Bekendtgørelse om visse regler om prøver og eksamen i de gymnasiale uddannelser”.

I [vejledningen](#) til denne bekendtgørelse er der givet eksempler på, hvilke hjælpemidler der må, og hvilke der ikke må tilgås via internettet.

Ifølge § 6 i denne bekendtgørelse gælder følgende for prøven (inkl. forberedelsestiden): *Adgang til internettet under prøverne er ikke tilladt for eksaminanden. Dog kan eksaminanden anvende internettet for så vidt angår digital adgang til undervisningsmateriale, der på institutionens foranledning er blevet anvendt i undervisningen, og som fremgår af undervisningsbeskrivelsen, såfremt det ikke kan medbringes og opbevares lokalt. Egne notater og egne arbejder skal medbringes og opbevares lokalt under prøven. Eksaminanden har dog i tilfælde, hvor materialet har en sådan karakter, at det ikke kan opbevares lokalt, adgang til at tilgå materialet via internettet under prøven.*

Eksaminanden skal altså, så vidt det er muligt, downloade og medbringe al digitalt undervisningsmateriale og egne noter, for at kunne anvende det i forberedelsestiden.

I Vejledning til ovennævnte bekendtgørelse er det nærmere præciseret, hvad der kan, og hvad der ikke kan være tilladte hjælpemidler på nettet. Fx er det tilladt at have netadgang til e- og i-bøger, der er brugt i undervisningen, og som ikke kan opbevares lokalt. Derimod er det fx ikke tilladt at have adgang til interaktive programmer eller databaser.

Det er skolen, der indenfor de givne rammer beslutter, hvilket undervisningsmateriale der ved den enkelte prøve er netadgang til, og det skal i undervisningsbeskrivelsen være klart for eksaminanderne, hvad der er tilladt at benytte under prøven.

## Eksaminationen

Eksaminationen indledes med eksaminandens præsentation og former sig derefter som en samtale mellem eksaminand og eksaminator med udgangspunkt i opgaven.

I samtalen uddybes punkter fra den mundtlige fremlæggelse, og der kan kobles til relevante faglige perspektiver, som ikke er berørt. Der er god tid til den faglige samtale, således at flere faglige mål kan demonstreres, og den individuelle bedømmelse kan sikres. Censor kan stille uddybende spørgsmål til eksaminanden.

## Censors opgave (gælder for alle prøver)

Censors opgave er, at *medvirke til og påse, at prøverne gennemføres i overensstemmelse med de gældende regler* jf. eksamensbekendtgørelsen. Censor skal orientere sig i undervisningsbeskrivelsen som grundlaget for prøven og skal medvirke til og påse, at de tilsendte opgaver er i overensstemmelse med gældende regler. Det anbefales, at der er en dialog mellem censor og eksaminator inden prøven. Censor skal bl.a. sikre sig, at opgaverne tilsammen i al væsentlighed dækker de faglige mål og kernestoffet, og hvis det ikke er tilfældet, skal censor bede om, at der suppleres med en eller flere opgaver eller tilføjes bilagsmateriale. Hvis opgaverne ikke overholder reglerne for indhold og omfang, skal censor bede eksaminator om at ændre opgaverne således at reglerne for prøven overholdes. Det er desuden op til censor at påse, at undervisningsbeskrivelsen er i overensstemmelse med læreplanen.

I tilfælde af alvorlige fejl og mangler i undervisningsbeskrivelsen eller prøvens gennemførelse, skal censor skrive en indberetning til eksamensskolen med kopi til eksamenskontoret/fagkonsulenten.

Opgaver og materialer sendes til censor mindst 5 hverdage før prøvens afholdelse, med mindre særlige forhold er til hinder herfor. Det kan betyde, at udsendelsen må foretages, før eksamensplanen er offentliggjort. Udsendelsen af opgaver og materialer må da kun ske i et omfang, der ikke medfører, at andre dele af eksamensplanen kan udledes.

### 4.3. Bedømmelseskriterier

*Bedømmelsen ved den interne flerfaglige prøve er en vurdering af, i hvilken grad elevens præstation opfylder de faglige mål, som angivet i punkt 2.1. Der gives én karakter ud fra en helhedsvurdering af elevens mundtlige præstation.*

*Bedømmelsen ved de enkeltfaglige prøver er en vurdering af, i hvilken grad eksaminandens præstation opfylder til de henholdsvis historiefagligt, religionsfagligt eller samfundsfagligt relevante dele af de faglige mål i punkt 2.1. Der gives én karakter ud fra en helhedsvurdering af eksaminandens mundtlige præstation.*

For at sikre en individuel bedømmelse af eksaminanderne er det vigtigt, at der efter eksaminandens oplæg er god tid til den faglige samtale, hvor punkter fra den mundtlige fremlæggelse uddybes i forhold til de relevante faglige mål.

### Oversigt over karakterskalaen

12	Fremragende	Karakteren 12 gives for den fremragende præstation, der demonstrerer udtømmende opfyldelse af fagets mål, med ingen eller få uvæsentlige mangler.
7	God	Karakteren 7 gives for den gode præstation, der demonstrerer opfyldelse af fagets mål, med en del mangler.
02	Tilstrækkelig	Karakteren 02 gives for den tilstrækkelige præstation, der demonstrerer den minimalt acceptable grad af opfyldelse af fagets mål.

## Eksempel på karakterbeskrivelser for den interne flerfaglige prøve

		Mundtlig prøve
12	Fremragende	<p>Eleven præsenterer en velstruktureret og velargumenteret problemformulering med problemstillinger, der rummer potentiale til inddragelse af alle tre fag.</p> <p>Problemstillingerne behandles udtømmende med sikker og relevant inddragelse af det udleverede bilagsmateriale, begreber og viden fra alle tre fag og selvfundnet materiale</p> <p>Eleven argumenterer sammenhængende og uddyber i samtalen sikkert centrale faglige sammenhænge.</p>
7	God	<p>Eleven præsenterer en god problemformulering med problemstillinger, der rummer potentiale til inddragelse af alle tre fag.</p> <p>Problemstillingerne behandles med en nogenlunde sikker og relevant inddragelse af det udleverede bilagsmateriale, begreber og viden fra alle tre fag og selvfundnet materiale</p> <p>Eleven argumenterer for det meste sammenhængende og uddyber i samtalen nogle centrale faglige sammenhænge.</p>
02	Tilstrækkelig	<p>Eleven præsenterer en tilstrækkelig problemformulering med problemstillinger, der rummer potentiale til inddragelse af alle tre fag.</p> <p>Problemstillingerne behandles usikkert med inddragelse af det udleverede bilagsmateriale, begreber og viden fra alle tre fag og selvfundnet materiale i minimalt acceptabel grad.</p> <p>Eleven argumenterer usikkert og uddyber i samtalen enkelte centrale faglige sammenhænge.</p>



## Eksempel på karakterbeskrivelser for enkeltfaglig mundtlig prøve i historie B

		Mundtlig prøve
12	Fremragende	<p>Bilagsmaterialet præsenteres nuanceret og velstruktureret med udgangspunkt i relevante problemstillinger og under sikker anvendelse af historiefaglige metodiske færdigheder.</p> <p>Eksaminanden viser forståelse for kronologisk kontekst og sammenhæng, og kan indgå i en uddybende diskussion om forholdet mellem fortid, nutid og fremtid.</p> <p>Eksaminanden demonstrerer en fremragende anvendelse af og refleksion over udvalgte faglige begreber.</p>
7	God	<p>Bilagsmaterialet præsenteres struktureret med udgangspunkt i relevante problemstillinger og under anvendelse af centrale historiefaglige metodiske færdigheder.</p> <p>Eksaminanden viser en delvis forståelse for kronologisk kontekst og sammenhæng, og kan med nogle mangler indgå i en diskussion om forholdet mellem fortid, nutid og fremtid.</p> <p>Eksaminanden demonstrerer en begrænset anvendelse af og refleksion over udvalgte faglige begreber.</p>
02	Tilstrækkelig	<p>Bilagsmaterialet præsenteres usammenhængende med inddragelse af enkelte centrale forhold og med en minimal anvendelse af historiefaglige metodiske færdigheder.</p> <p>Eksaminanden viser en begrænset forståelse for kronologisk kontekst og sammenhæng, og kan vanskeligt indgå i en diskussion om forholdet mellem fortid, nutid og fremtid.</p> <p>Eksaminanden demonstrerer en minimal anvendelse af og refleksion over udvalgte faglige begreber.</p>

## Eksempel på karakterbeskrivelser for enkeltfaglig mundtlig prøve i religion C

		Mundtlig prøve
12	Fremragende	<p>Eksaminandens præsentation er meget velstruktureret og sikker.</p> <p>Der redegøres religionsfagligt særdeles kvalificeret for bilagsmaterialet med meget sikker inddragelse af viden og begreber fra faget og med nuanceret forståelse af både indefra og udefra synsvinkler.</p> <p>Bilagsmaterialet karakteriseres og analyseres udtømmende med kun få uvæsentlige mangler, og der foretages relevante faglige perspektiveringer.</p> <p>Religiøse og sekulære synspunkter og problemstillinger karakteriseres og vurderes sagligt og nuanceret.</p>
7	God	<p>Eksaminandens præsentation er overvejende struktureret og sikker.</p> <p>Der redegøres religionsfagligt sammenhængende for bilagsmaterialet med rimelig inddragelse af viden og begreber fra faget og med forståelse af både indefra og udefra synsvinkler.</p> <p>Bilagsmaterialet karakteriseres og analyseres godt, hvor dog ikke alle væsentlige aspekter inddrages.</p> <p>Religiøse og sekulære synspunkter og problemstillinger karakteriseres og vurderes hovedsageligt religionsfagligt.</p>
02	Tilstrækkelig	<p>Eksaminandens præsentation er ustruktureret og usikker.</p> <p>Der redegøres religionsfagligt usammenhængende for bilagsmaterialet med manglende præcision i forhold til anvendelse af viden og begreber fra faget.</p> <p>Bilagsmaterialet karakteriseres og analyseres mangelfuldt, hvor dog enkelte væsentlige aspekter inddrages.</p> <p>Religiøse og sekulære synspunkter og problemstillinger karakteriseres og vurderes i minimalt acceptabelt omfang.</p>

### Eksempel på karakterbeskrivelser for enkeltfaglig mundtlig prøve i samfundsfag C

		Mundtlig prøve
12	Fremragende	Under sikker anvendelse af samfundsfaglige metodiske færdigheder redegøres der systematisk for faglige sammenhænge i bilag, samfundsfaglige begreber anvendes sikkert, og relevante eksempler inddrages som dokumentation. Eleven argumenterer fagligt sammenhængende og uddyber i dialog centrale samfundsfaglige sammenhænge og svarer på supplerende spørgsmål med kun få uvæsentlige mangler.
7	God	Under anvendelse af samfundsfaglige metodiske færdigheder redegøres der nogenlunde systematisk for faglige sammenhænge i bilag, nogle samfundsfaglige begreber anvendes og eksempler inddrages relevant. Sammenhængen i den faglige argumentation er nogle steder mindre tydelig, men væsentlige samfundsfaglige sammenhænge kan uddybes i dialog og eleven kan med en del mangler svare på supplerende spørgsmål.
02	Tilstrækkelig	Der redegøres for enkelte centrale faglige sammenhænge i bilag, og der anvendes metodiske færdigheder med nogen usikkerhed. Enkelte samfundsfaglige begreber anvendes på et minimalt acceptabelt niveau og enkelte eksempler inddrages. Argumentationen er på flere punkter usammenhængende, ligesom flere supplerende spørgsmål ikke kan besvares.